

AHLAK VE HUKUK KAİDELERİ HAKKINDA DERSLER [*]

Prof. Emile Durkheim

IV üncü ders

Ferdin kendi şahsı ile, aile ve meslek grupları ile vaki münasebetlerinde tatbik edilen ahlâk ve hukuk kaidelerini sırasile tetkik eyledik. Aynı kaideleri, şimdi de, ferdin bu gruplardan, hattâ zamanımızda müteşekkil grupların hepsinden daha geniş olan bir grupla vaki münasebetleri bakımından tetkik edeceğiz. Bu münasebetlerin nasıl olması lâzımgeldiğini tayin eden müeyyideli kaidelerin heyeti umumiyesi, *yurttaşlık*

[*] Bu dersler E. Durkheim'in vaktiyle Sorbonne'da verdiği derslerin devamı olup gayri matbu ve her halde Fransada bile nâdir kimselerce malûm notlarından alınmıştır. Bu notlar 1936 yılında Paris'te intişar eden «L'idée de l'Etat chez les précurseurs de l'Ecole sociologique française» isimli kitabımızı hazırlarken faydalandığımız kıymetli kaynaklardan biridir; E. Durkheim'in yakın hısımlarından tanınmış Fransız sosyoloğu ve etnoğrafı Marcel Maus tarafından, memleketimiz hakkında büyük bir sempati ve şahsım hakkında değerli bir alâka ve itimat eseri olarak, istifademe bırakılmıştı. Marcel Maus bunları E. Durkheim'in lâtince doktora tezi olan Montesquieu hakkındaki etüdünün fransızca tercümesinden sonra, bizzat idare ettiği Annales sociologiques'de nesreylemek tasavvurunda idi. Adı geçen lâtince etüdün tercümesi intişar etti, fakat bu derslerin intişarına, yaptığımız araştırmalara ve tahkikata rağmen bugüne kadar muttali olamadık; Annales sociologiques'de bulunmadıklarına göre başka bir yerde çıkmış olacaklarına asla ihtimal vermiyoruz,

Gerek bu sebepten, gerekse demokrasi hakkında çok dikkate değen fikirleri ihtiva etmesinden dolayı, bu derslerin, bilhassa demokratik terbiyemizi ve müesseselerimizi geliştirmeye uğraştığımız bir zamanda, Hukuk Fakültesi Mecmuasında intişarının büyük bir değer ve mâna ifade edeceğini düşündük.

Metin içinde (?) işareti ile gösterilen kelimeler üstadın kendi el yazısı ile yazılmış olan bu notların istinsahı sırasında maalesef okuyamadığımız kelimelerdir. Mânası anlaşılamiyan veya kâfi derecede vâzih görünmiyen cümleleri de metin içindeki yerlerine fransızca asılları ile aynen koyarak noksan veya hatalı tercüme mesuliyetini üstümüze almamak istedik. Bu notlar genç dinleyicilere hitap eden dersler olduğu ve bir çok tashih ve silintilerle dolu müsveddelerden ibaret bulunduğu için

ahlâkî (Morale civique) [1] adı verilen ahlâkî vücuda getirir. Yurddaşlık ahlâkını tetkike başlamadan evvel «siyasî cemiyet» denince ne anlamak lâzımgeldiğini göstermek icap eder.

Her siyasî grup mefhumuna giren esaslı unsur, hükûmet icra edenler (gouvernants) ile hükûmete tâbi olanlar (gouvernés), otorite ile otoriteye tâbi olanlar arasındaki tearuz (opposition) dur. İçtimaî tekâmülün menşeinde bu ayrılığın bulunmamış olması pek mümkündür. Nitekim bu ayrılığın bazı cemiyetlerde ancak pek zayıf bir nispette mevcut olduğunu görüyoruz ki bu, otorite ile otoriteye tâbi olanlar arasındaki ayrılığın başlangıçta bulunmadığı hakkındaki faraziyemizi kuvvetlendirir. Fakat, bahis mevzuu olan ayrılığı ihtiva eden cemiyetlerle etmiyen cemiyetler herhalde birbirinden tamamen farklıdır. Bunlardan herbiri ayrı kelime ile ifade edilmesi lâzımgelen ayrı iki nevi teşkil eyler ve siyasî cemiyet vasfı ancak birincilere hasr ve tahsis olunmak lâzımgelir. Zira «siyasî» tâbirinin bir mânası varsa bu mâna, her şeyden evvel, hiç olmazsa iptidai bir teşkilâtı, fertler üzerinde herhangi surette olursa olsun tesirini gösterecek zayıf veya kuvvetli, fasılalı veya devamlı bir iktidarın teessüsünü ifade eder.

Lâkin böyle bir iktidara siyasî cemiyetlerden başka yerlerde de rastlanıyor. Aile, salâhiyetleri bazan mutlak, bazan da aile meclisinin salâhiyetleriyle mahdut bir aile reisine maliktir. Romalıların patriyarkal ailesi ekseriya küçük bir devlete benzetilmiştir. Siyasî cemiyetin yegâne farik vasfı bir hükûmet teşkilâtının mevcudiyeti olsaydı, biraz sonra göreceğimiz gibi, yerinde olmıyan bu benzetiş, pekâlâ doğru telâkki edilebilirdi. O halde diğer bir farik vasfa ihtiyaç vardır.

bazı fikirler, tâbirler ve kelimeler mütemediyen tekrarlanmakta, heyeti umumiyesi az çok mühmel bir edâ taşımaktadır. Fakat tercümesinde, mânaya olduğu kadar şekle de sadık kalmayı doğru bulduğumuz cihetle, vaktile Education morale'e ait ders notlarının neşri esnasında yapıldığı gibi, bazı şekil tashihleri yapmağa kendimizi salâhiyetli görmedik. Bu itibarla tercümede rastlanacak aksaklıkların müsamaha ile karşılanmasını okuyucularımızdan dileriz.

Büyük Fransız sosyoloğunun henüz münteşir olmıyan bu kıymetli derslerini Türk okuyucularına tanıtmak imkânını bahsettikleri için Prof. Marcel Maus'u burada sükran ve saygı ile anmayı bir vazife biliriz (*Mütercim*).

[1] Devletle fertler arasındaki karşılıklı ahlâkî vecibelerin heyeti umumiyesini ifade etmek üzere «siyasî ahlâk» veya, medenî cesaret (courage civique) tâbirine mümasil olarak, «medenî ahlâk» demek belki mümkündür, fakat bunların itibasa mahal vermesi ihtimaline binaen «yurddaşlık ahlâkî» tâbirini, anlaşılması lâzımgelen mânayı vâzih surette ifade eylememesine rağmen, daha uygun bulduk (*Mütercim*).

Bu vasfı, her siyasî cemiyetle işgal ettiği toprak arasındaki bağılılığı vücuda getiren sıkı münasebetlerde bulanlar olmuştur. Her milletle muayyen bir ülke arasında devamlı bir münasebet vardır, deniyor. Bluntschli, «Devletin hâkimiyet sahasını teşkil eden bir mülkü (domaine) bulunmak lâzımdır. Millet bir memlekete lüzum gösterir» diyor (sahife 12) [2]. Fakat bir çok milletlerde, ailenin de muayyen bir toprak parçasına bağlandığını görmüyor değiliz. Ailenin de, devr ve ferağ edilemediği için kendisinden ayrılması imkânsız olan ve hâkimiyet sahasını teşkil eden bir mülkü (domaine) vardır. Gördük ki, gayrimenkul patrimuvan, bazan, ailenin hakikaten ruhu idi. Onun devamlılığını ve birliğini temin eden, ev hayatını etrafında toplayan merkez gayrimenkul patrimuvandı. Fakat toprak en mühim rolü siyasî cemiyetlerde oynar. Bununla beraber şunu söyleyelim ki, milli toprağa verilen bu esaslı ehemmiyet nispeten yenidir. Bazan pek vâkıfane kurulmuş teşkilâta sahip büyük göçebe cemiyetlerde siyasî karakter görmemek hayli indî bir kanaat olur. Kaldı ki, malûm olduğu üzere, eskiden ülke değil, vatandaşların adedi devletin esaslı unsuru telâkki ediliyordu. Bir devleti ilhak etmek memleketi değil, memleketin sâkinlerini ilhak etmek, onları kendi bünyesi içine sokmaktı. Buna mukabil, galiplerin, bazan, mağlûpların memleketine girip yerleştikleri, onların ülkesi üzerinde oturdukları ve buna rağmen siyasî birliklerini ve şahsiyetlerini kaybetmedikleri görülüyordu. Fransa tarihinin bütün ilk zamanlarında başşehir (La capitale) yani cemiyetin toprak sıklet merkezi fevkalâde müteharrikti. Milletlerin, oturdukları yere yani coğrafi ifadeleri denebilecek muhite bu derece bağlı olmaları henüz yenidir. Bugün, Fransa yalnız bir insan kütlesi, başlıca filân dili konuşan, falan hukuka riayet eden... ilh. fertler olmayıp, esas itibarile, Avrupa'nın filân muayyen parçasıdır. 1870 de bütün Alsaslılar Fransız tâbiyeti lehine rey vermiş bile olsalardı, toprağının muayyen bir kısmını yabancı bir devlete terketmiş olması Fransanın sakatlanmış, küçülmüş telâkki edilmesi için kâfi idi.

Cemiyet ile toprağın aynı şey olarak görülüşü ancak en ilerlemiş cemiyetlerde vukubulmuştur. Cemiyetle toprağı aynı şey olarak görmenin herhalde bir çok sebepleri vardır. Bu, toprağın yüksek bir içtimaî kıymet kazanmasından ve, belki de, daha mânevî mahiyetteki diğer içtimaî bağların kuvvetlerini kaybettikleri zamandanberi coğrafi bağların nispeten daha büyük bir ehemmiyet iktisap etmesinden ileri gelmiştir. Âzasından bulunduğumuz cemiyet, bizim için esas itibarile bir din, kendisine mah-

[2] Müellif bu sahife numarasının Bluntschli'nin hangi eserine ait olduğunu göstermemektedir (*Mütercim*).

sus an'aneler mecmuası veya bir hanedana bağılılık olmaktan çıktığı zamandanberi daha ziyade muayyen bir toplaktır, ülkedir.

Ülke bir tarafa bırakılırsa, siyasî cemiyetin farik vasfı, nüfusunun adedi ehemmiyeti olarak görünür. Muhakkak ki, ancak pek az adette fertleri ihtiva eden içtimai topluluklara umumiyetle siyasî cemiyet ismi verilmaz. Fakat adede dayanan bir ölçü gayet mütehavvildir; zira, bir insan topluluğunun siyasî gruplar arasına sokulması için kâfi adedi ehemmiyeti ne zaman haiz olacağı sorulabilir. Rousseau'ya göre, bunun için on bin kişinin bulunması kâfidir. Bluntschli bu rakamı çok azınsıyor. Her iki takdir ve tahmin de aynı derecede indidir. Bir Fransız vilâyeti bazan bir çok Yunan ve Roma sitelerinden daha fazla nüfusu ihtiva eder. Halbuki bu sitelerden herbiri bir Devlet teşkil ettiği halde bir Fransız vilâyetinin Devlet ismini alması kabil değildir.

Maahaza burada farik bir vasma temas ediyoruz. Bir siyasî cemiyetin ailevi veya meslekî gruplardan daha kalabalık olmak vassile ayrıldığı söylenemez. Çünkü, bazan, ailelerin nüfusu çok fazla olduğu halde devletlerinki pek az olabilir. Fakat doğru olan bir şey varsa, o da muhtelif aileleri veya meslekî grupları veya her ikisini birden ihtiva etmiyen siyasî cemiyetin bulunmadığıdır. Siyasî cemiyet bir ev cemiyetine irca edilirse onunla karışır ve bir ev cemiyeti olur. Fakat mademki muayyen miktarda ev cemiyetlerinden teşekkül etmiştir, böylelikle meydana gelen topluluk kendisini teşkil eden unsurların herbirinden ayrı bir şeydir. Aynı suretle, siyasî cemiyet hiçbir meslekî grupla, eğer kast varsa, hiçbir kastla karışamaz. Zira, o daima, muhtelif ailelerden olduğu gibi muhtelif mesleklerden veya kastlardan vücuda gelen bir topluluktur. Umumiyetle, bir cemiyet, kendisinden başka daha geniş bir cemiyete nazaran tâli bir grup vaziyetinde olmaksızın, ayrı mahiyette tâli gruplardan teşekkül ettiği zaman ayrı neviden diğer bir cemiyet teşkil eder ki buna *siyasî cemiyet* deriz ve şöylece tarif ederiz: *Siyasî cemiyet, aynı otoriteye bağlı az veya çok miktarda tâli içtimai grupların bir araya gelmesinden teşekkül eden ve kaide ve usulüne göre müteşekkül daha üstün hiçbir otoriteye tâbi bulunmayan bir cemiyettir.*

O halde, kayda değen cihet, siyasî cemiyetlerin kısmen tâli grupların mevcudiyeti ile temayüz eylesidir. Montesquieu de, «mutavassıt, tâbi ve gayri müstakil kuvvet ve iktidarları» tazammun eden monarşinin kendisine en iyi derecede teşkilâtlanmış cemiyet şekli olarak görüldüğünü söylerken bunu sezmiş bulunuyordu (cilt 22, sahife 4, 11) [3].

[3] Bu numaraların Montesquieu'nün eserlerini teşkil eden kolleksiyon serisine ait olduğu anlaşılmaktadır. (Mütercim)

Şimdiye kadar bahsettiğimiz bu tâlî grupların ehemmiyeti görülüyor. Bunlar, mevcudiyetlerinin sebebi olan yalnız ailevî, meslekî mahiyet-teki hususî menfaatlerin idaresi için zarurî olmayıp, aynı zamanda kendilerinden daha yüksek her teşkilâtın esaslı varlık şartlarıdır. Tâlî gruplar, hâkim otoriteyi haiz olan ve hususî adile Devlet tesmiye edilen içtimâî grupla tearuz halinde ise de, Devletin varlığı onların varlığını tazammun eyler ve nerede tâlî gruplar varsa orada Devlet vardır. Tâlî grupların yokluğu siyasî otoritenin de yokluğu demektir. Aksi halde, «siyasî otorite» tâbiri yerinde kullanılmamış olur. Bu iki nevi grubun birbirine bağlılığının sebebi budur. İleride anlatacağımız bu hususu şimdilik kayıt ve tespitle iktifa eyliyelim.

Siyasî cemiyetin bu şekilde tarifi Sumner Main ve F. de Coulanges'in isimlerini taşıyan ve uzun zaman klâsik olan bir nazariyeye uymamaktadır. Bu âlimlere göre, daha mürekkep cemiyetleri doğuran ilk cemiyet, ata denilen en yaşlı erkek ceddin (Patriarche) idaresi altında bulunan ve birbirine kan veya evlât edinme bağlarile bağlı olan fertlerin teşkil ettiği geniş bir aile grubudur. Bu nazariye, pederşahî (Patriarcale) nazariyedir. Bu nazariye doğru olsaydı, başlangıçta dahi daha müdil Devlet teşkilâtına her noktada benzeyen, teşkilâtlandırılmış ve binaenaleyh hakikaten siyasî bir otoriteye rastlardık, halbuki mevzuubahs ilk cemiyet tek ve basit olan ve daha küçük hiçbir cemiyetten tereküp etmiyen bir cemiyettir. Pederşahî nazariye isabetli, bir nazariye olsaydı, sonradan teşekkül eden sitelerin, krallıkların ve milletlerin başında bulunan en yüksek otorite her türlü orijinal ve hususî karakterden mahrum olur, pederşahî otoriteden doğarak onun modeline göre teşekkül ederdi. Hülâsa, siyasî cemiyet dediğimiz cemiyetler büyümüş, genişlemiş bir aileden başka bir şey olmazdı.

Pederşahî nazariye, bugün artık müdafaası imkânsız bir nazariye, doğrudan doğruya müşahedesi kabil hiçbir vakıya dayanmayan ve bilinen bir çok vakıalar tarafından tekzip edilen bir faraziyedir. Sumner Main ve Fustel de Coulanges'in tasvir ettikleri şekilde pederşahî aileye asla rastlanmamıştır. Kandaşlardan mürekkep, az veya çok kudretli bir reisin idaresi altında muhtar vaziyette yaşayan bir grup asla görülmemiştir. Muayyen bir otoriteyi tanıyan, asgarî bir teşkilât arzeden bildiğimiz bütün aile grupları daha geniş cemiyetlerin birer parçasıdır. Klanın hususiyeti, kendisinden daha geniş bir içtimâî topluluğun aynı zamanda siyasî ve ailevî bir bölümü oluşudur. Asıl ve menşede, kendilerinden daha basit cemiyetleri ihtiva etmiyen basit cemiyetlerin mevcudiyetini farz ve tahmin etmek haksız olmaz. Bazı vakıaların teyit eylediği böyle bir faraziyenin kabulüne bizi mümaseletler ve mantık mecbur kılmaktadır. Fa-

kat, bilâkis, bu basit cemiyetlerin herhangi bir otoriteye tâbi olduğunu zannetmemize hiçbir şey cevaz vermez. Böyle bir zan ve tahminin, hakikate tamamen aykırı olduğu için reddini icap ettiren vakıa, bir kabilenin klanlarının birbirinden müstakil oldukları nispette muhtariyete temayül eylemeleri ve muhtariyetleri ile mütenasip olarak, otoriteye benzeyen herhangi bir hükümet iktidarından mahrum bulunmalarıdır. Klanlar, bütün âzası aynı plânda bulunan hemen tamamen şekilsiz (amorphe) kütlelerdir. Klan, aile... ilh.. gibi parça grupların teşkilâtı bu parçaların birleşmesinden meydana gelen umumî topluluğun teşkilâtına tekaddüm etmiş değildir. Bütün de parçalardan doğmuş değildir. Hakikat, biraz evvel söylediğimiz gibi, bütünün veya parçaların birbirine bağlı ve birbirinin mevcudiyet şartı olduğudur. Evvelâ parçalar teşkilâtlanmış ve sonra onların örneğine göre teşkilâtlanacak bütünün vücuda getirmiş olmayıp, parçalar ve bütün aynı zamanda teşkilâtlanmıştır. Bunun diğer bir neticesi şudur ki, siyasi cemiyetler bir otoritenin mevcudiyetini tazammun eder ve bu otorite ancak müteaddit unsur cemiyetleri ihtiva eyleyen cemiyetlerde zuhura gelir. Siyasi cemiyetler bizzarur çok hücreli (poly-cellulaires) veya çok parçalı (polysegmentaire) dir. Bu, bir ve tek parçadan ibaret cemiyetlerin hiçbir zaman mevcut olmadığı mânasını ifade etmez, fakat bu cemiyetler başka bir nev'e mensuptur ve siyasi cemiyet değildir.

Aynı bir cemiyet bazı bakımlardan siyasi bir cemiyet olduğu halde diğer bazı bakımlardan ancak kısmî ve tali bir grup olabilir. Bütün federatif devletlerde gördüğümüz vaziyet budur. Chaque Etat particulier est autonome dans une certaine mesure, plus restreinte que s'il n'y avait pas confédération régulièrement organisée, mais qui pour être faible, n'est cependant pas nulle. Her âza Devlet muhtar olduğu, konfederasyonun merkezi iktidarından müstakil bulunduğu nisbette bir siyasi cemiyet, hakiki mânada bir Devlet vücade getirir. Bilâkis, kendisine üstün bir organa tâbi olduğu nisbette bir vilâyet, bir eyalet, bir klan veya bir kast gibi sadece tâli, kısmî bir gruptur. Bir bütün olmaktan çıkarak ancak bir parça halinde görünür. Anlaşıyor ki, tarifimiz, siyasi cemiyetlerle diğerleri arasında mutlak surette ayırıcı bir hat çizmemektedir. Çünkü böyle bir şey yoktur ve olamaz. Bilâkis, hepsi inkıtasız bir seri teşkil eder. Yüksek siyasi cemiyetler, aşağı siyasi cemiyetlerin tedrici birleşmesinden meydana gelir. Binaenaleyh, öyle intikal anları vardır ki o anlarda aşağı siyasi cemiyetler, asli mahiyetlerinden bazı şeyleri muhafaza etmekle beraber, başka bir mahiyet almağa, yeni karakterler kazanmağa başlar; bu sebeple vaziyetleri meşkûktür. Asıl mesele, bu cemiyetler arasında mevcut olmayan bir inkıta göstermek değil, siyasi cemiyetleri tayin eden

ve az veya çok nisbette mevcut oluşlarına göre, bu cemiyetleri az veya çok bir kat'iyet ve sarahatle siyasi sıfatile tavsife lâyük kılan nev'i karakterleri görmektir.

Mademki artık bir siyasi cemiyetin teşhisine yarıyacak vasıfları biliyoruz, o halde ona müteallik ahlâkın neden ibaret bulunduğunu görelim:

Yukarıdaki tariftten de anlaşıldığı üzere, bu ahlâkın esas kaideleri, fertlerle fertlerin tâbi bulunduğu hâkim otorite arasındaki münasebetleri tayin eder. Bu otoriteyi temsil ile mükellef memurların teşkil eylediği hususî grupu ifade için bir kelimeye lüzum bulunduğu için bu mânada «Devlet» kelimesini kullanacağız. Pek çok defa, hükümet organına değil, siyasi cemiyetin bütününe, yani milletle onu idare eden hükümete Devlet adı verilmektedir. Bu kelimeyi bu mânada biz de kullandık. Avrupa devletlerinden bahsedildiği, «Fransa bir Devlettir.» denildiği zaman kastedilen mâna budur. Fakat, biribirinden tamamen ayrı iki şey'niyet olan cemiyetle onun organlarından biri için ayrı terimlerin bulunması muvafık olacağına göre, hâkim otoritenin ajanlarını tahsisen *Devlet*, en yüksek organı Devlet olan müdil grubu da *siyasi cemiyet* ıstılahları ile ifade edeceğiz.

Bu noktayı böylece tesbit ettikten sonra derhal açıkhyalım ki, yurttaşlık ahlâkının emrettiği vazifeler, malûm olduğu üzere, yurttaşların Devlete ve Devletin yurttaşlara karşı ifa ile mükellef buldukları vazifelerdir. Bu vazifelerin neler olduğunu anlamak için her şeyden evvel Devletin mahiyetini ve fonksiyonlarını tayin etmek lâzım gelir.

Daha evvel siyasi cemiyeti tarif ettiğimiz sırada belki birinci noktaya cevap vermiş, Devletin mahiyetini de tayin etmiş sayılabiliriz. Filhakika, Devlet her siyasi cemiyetin bütünü ile tâbi bulunduğu üstün otorite değil midir? Fakat hakikatte bu «otorite» kelimesi çok mübhemdir ve tavzihe muhtaçtır. Asıl Devleti teşkil eden ve bu otoriteye sahip olan memurlar grubu nerede başlar ve nerede biter? Bu suali sormağa lüzum vardır; zira câri lisan bu hususta pek çok karışıklıklara meydan vermektedir. Âmme hizmetlerinin Devlet hizmeti olduğu her zaman söylenir durur. Adalet teşkilâtı, ordu, millî Kilisenin bulunduğu memleketlerde Kilise Devletten birer parça olarak kabul edilmektedir. Lâkin bizzat Devletle, Devlete nazaran birer icra vasıtasından başka bir şey olmayan tâli Devlet organlarını biribirine karıştırmamalıdır. Hususî grup veya gruplarla - çünkü Devlet müdildir - onlara tâbi olan ve *idare* adı verilen tâli grupları biribirinden ayırmak gerektir. Birinci nevi grup veya grupların farik vasfı cemiyet yerine tefekkür ve hareket ehliyet ve salâhiyetine münhasıran sahip olmaktır. Bu hususî gruplar içinde teşekkül eden tasavvurlar ve kararlar tabii ve zarurî olarak kolektiftir. Şüphesiz, bunlar

dışında teşekkül eden kollektif mahiyette başka tasavvurlar ve kararlar da yok değildir. Her cemiyette, eğer siyasi cemiyet aynı zamanda bir Kilise ise, bir takım efsaneler, naslar mevcut olmuştur veya olmaktadır. Her cemiyette bir takım tarihi ve ahlâki an'aneler vardır. Bütün bunlar cemiyet fertleri arasında müşterek olan ve hiç bir muayyen organın hususî eseri olmayan bir takım kollektif tasavvurlardan ibarettir. Aynı şekilde, camiayı her an şu veya bu muayyen istikamete sürükleyen ve Devletten sudur etmeyen bir takım içtimai cereyanlar da vardır. Çok kere Devlet bu cereyanları tahrik etmekten ziyade onların tazyığı altında kalır. Hasılı, cemiyet içinde yaygın bir ruhî hayat mevcuttur. Fakat bu yaygın ruhî hayatın yanında hükûmet organında tevazzu ve temerküz eden diğer bir hayat mevcuttur. Bu ikinci hayat hükûmet organı içinde tekevvün eder ve bilâhare cemiyetin diğer kısımları üzerinde de kendisini gösterir ise de bu hal, tâlî mahiyettedir ve inikâs yolindedir. Parlâmento bir kanun kabul ettiği, hükûmet, salâhiyetleri çevresi içinde, bir karar verdiği zaman, hiç şüphe yok ki bu kanun ve karar cemiyetin umumî hal ve vaziyetine bağlıdır; parlâmento ve hükûmet milletle temas halindedirler, bu temaslardan edindikleri çeşitli intibalar onları şu veya bu istikamete etvcih eder. Gerçi hareketlerinde bu suretle müessir olan âmil kendilerinin dışında ise de, karar ve fiillerini doğrudan doğruya tayin eden kendileridir ve bu karar ve fiiller kaynaklarını aldıkları hususî muhiti temsil etmektedir. Hattâ çok zaman, bu hususî muhit ile millet arasında bir ahenksizlik bile bulunabilir. Hükûmetin verdiği kararlar, parlâmentonun izhar ettiği reyler, camia hakkında mer'î ve muteber olmakla beraber, onun hal ve vaziyetine uymuyabilir. Bu kararlar ve reyler dahî kollektif mahiyette bir ruhî hayatın tezahürleridir. Fakat bu hayat bütün içtimai vücut içine yayılmış değildir. Kollektif olmakla beraber, muayyen bir organda mevzileşmiştir. Bu mevzileşme (localisation), köklerini bu organ dışından alan bir hayatın sadece muayyen bir noktada tekâsüf etmesinden ileri gelmemektedir. Çünkü bu hayat kökünü kısmen o muayyen noktadan, organdan almaktadır. Devlet düşündüğü ve karar verdiği zaman, cemiyet düşünüp karar vermekte olmayıp, Devlet cemiyet için düşünüp karar vermektedir. Devlet sadece bir teksif ve sevk vasıtası olmayıp bir mânaya göre, tâlî grupların teşkilâtlandırıcı merkezidir. Devlet, umumiyetle, camianın eseri olmamakla beraber, camiayı bağliyan tasavvurların ve isteklerin (volition) tekevvün ettiği memurlar grupudur. Mâşerî şuurun Devlette tecelli ve temessül ettiğini söylemek yanlıştır. Zira, mâşerî şuur, Devleti her yandan aşip taşan bir şuurdur. Mâşerî şuurun büyük bir kısmı yaygındır. Devlet cemiyet içinde her an mevcut bir çok hislerin, her nevi içtimai hal ve vaziyetlerin ancak zayıf akislerini duyar. Dev-

let ancak hususî, mahdut ve fakat daha yüksek, daha vazih ve kendi kendisini daha şiddetle hisseden bir şuurun merkezidir. Bu merkezde, efsaneler, masallar, dinî ve ahlâkî ... (?) ler ve ilh. gibi bütün cemiyet içine dağılmış maşerî tasavvurlara benzeyen karanlık, müphem hiç bir şey yoktur. Cemiyet içine dağılmış olan maşerî tasavvurları kendimiz düşünüp kararlaştırmadığımız için nereden geldiklerini, neye yöneldiklerini bilmeyiz. Halbuki Devletten gelen tasavvurlar kendilerinin şuuru-na daima daha ziyade maliktirler, sebeplerini ve gayelerini müdriktirler. Daha az gizli bir şekilde mezc ve terkip edilmişlerdir. Onları mezc ve terkip eden kollektif ajan ne yaptığını daha iyi bilmektedir. Mahaza, Devletten gelen tasavvurlarda da çok kere karanlıklar vardır. Ekseriya Devlet de, fert gibi, kendisini bir karar ve harekete sevkeden saikin mahiyeti üzerinde yanılabilir, fakat ehemmiyeti haiz olan cihet Devletin karar ve hareketini tayin eden saikin iyi veya fena olması değil, karar ve hareketin bir saika şu veya bu nisbette bağlanmasıdır. Devlette daima, daha doğrusu umumiyetle, hiç olmazsa düşünüp taşınmayı andıran bir ameliye, kararı zarurî kılan hal ve şartların bir kavranışı vardır, ve Devletin iç organı bilhassa bu düşünüp taşınma ameliyelerini ifaya yarar. Bir takım heyetlerin, meclislerin, nutukların, kanun ve nizamların mevcudiyet sebebi, bu nevi tasavvurların ancak muayyen bir ağırlıkla tekevününü temin etmektir. O halde fikrimizi hulâsa etmiş olmak için diyebiliriz ki: Devlet, camia için değer ifade eyleyen bazı tasavvurların meydana getirilmesi ile mükellef olan hususî bir organdır. Bu tasavvurlar, diğer maşerî tasavvurlardan, haiz buldukları daha yüksek suur ve teemmül dereceleriyle temayüz eden tasavvurlardır.

Her çeşit aksiyon, icra ve gerçekleştirme fikrini tarifimizin dışında bırakmamız belki hayreti mucip olacaktır. Çünkü, Devletin bu fikre tekabül eden kısmına, ve umumiyetle kullanılan bir tâbirle, *hükûmete* icra kuvveti denmektedir. Fakat bu tâbir yerinde değildir. Zira Devlet hiç bir şey icra etmez. Vekiller heyeti ve hükümdar da parlâmento gibi bizzat fiil ve harekette bulunmazlar, fiil ve harekette bulunulması için emir verirler. Fikir ve hisleri terkip ve bunlardan kararlar çıkarırlar ve bu kararları, icraya memur diğer organlara bildirirler. Rollerini bundan ibarettir. Bu bakımdan, parlâmento ile veya hükümdarın, Devlet reisinin yardımcısı olan, diğer müzakere heyetleri ile icra kuvveti denilen asıl hükûmet arasında bir fark yoktur. Hükûmete icra kuvveti denmesi icra organlarına daha fazla yakın olmasındandır. Asıl hükûmet icra organlarından ayrıdır. Asıl Devletin bütün hayatı haricî fiiller, hareketler şeklinde değil, müzakere ve kararlar yani tasavvurlar şeklinde cereyan eder. Fiil ve hareketle vazifelendirilenler başkalarıdır, her nevi idare teşkilâtıdır. Bizzat Devletle

idare teşkilâtı arasındaki fark görülüyor. Bu fark adale sistemi ile merkezî sinir sistemi arasındaki farka benzer. Kuvvetli bir ifade ile söylemek icap ederse Devlet bızatihi içtimai tefekkür organıdır.

Zamanımızın şartları içinde bu tefekkür, nazari değil, ameli bir gayeye yönelmiş bulunuyor. Devlet, hiç olmazsa umumiyetle, sadece tefekkür için ve bir takım doktrin sistemleri kurmak için değil, kollektif hareket tarzını tanzim maksadile tefekkürde bulunur. Fakat bu, esaslı fonksiyonunun tefekkür olmasına bir mâni teşkil etmez.

Acaba bu tefekkür neye teveccüh etmektedir? Diğer bir ifade ile, halen içinde bulunduğumuz içtimai şartlar dahilinde Devletin takibile mükellef bulunduğu gaye nedir? Halli lâzım gelen bir mesele de budur. Bu meseleyi hallettiğimiz takdirde yurttaşlarla Devletin birbirlerine karşı ifa ile mükellef buldukları vazifeleri anlamak mümkün olacaktır.

Evvvelâ, bir cihetten Spenser ve iktisatçılar tarafından, diğer cihetten Rousseau, Kant ve ispiritualistler tarafından vaz ve müdafaa edilen fertçi bir hal tarzı var. Buna göre, cemiyetin mevzuu ferttir. Çünkü fert sadece olduğu hal ile cemiyet içinde en gerçek bir varlıktır. Cemiyet, fertlerin topluluğundan başka bir şey olmadığına nazaran, gayesi fertlerin inkişafını teminden başka bir şey olamaz. Filhakika, cemiyet, topluluk vakıası ile, beşer faaliyetini ilim, sanat ve sanayi sahalarında daha verimli kıldığı için fert, daha büyük bir istihsal sayesinde, kendisi için daha bol fikrî, maddî ve manevî beslenme vasıtalarını bularak genişleyip gelişmektedir. Fakat Devlet bizzat müstahsil değildir. Cemiyetin yığıldığı ve ferdin faydalandığı her nevi zenginliklere Devlet bir şey ilâve etmez, ve ilâveye de muktedir değildir. O halde rolü nedir? Rolü cemiyet hayatının bazı fena neticelerini önlemektir. Fert bir fert sıfatile var olmakla kendiliğinden, daha doğuşta, bazı haklara sahiptir. Spenser, fert bir canlı varlıktır, bu itibarla hayat hakkına, uzuvlarının normal çalışmasında hiç bir kimse tarafından iz'aç edilmemek hakkına mâliktir, diyor. Kant, fert ahlâkî bir varlıktır. Bu itibarla tabii yaşama halinde olduğu gibi cemiyet halinde de kendisini saygı mevzuu yapan hususî bir vasıfla mücehhezdir. Fertlerin doğuşta haiz oldukları haklar, ne suretle anlaşılır ve izah edilirlerse edilsinler, bazı hususlarda cemiyet tarafından telif ve tanzim olunmaktadırlar. Başkası, kendisi ile içtimai münasebetlerde bulunmaklığım hasebile, ya hayatımı tehdit edebilir, ya hayatî kuvvetlerimin muntazam işleyişine mâni olabilir veyahut bana borçlu olduğu hürmette kusur edebilir, hasılı şahsımda ahlâkî varlığımın haklarına tecavüz edebilir. Binaenaleyh, bir organnın bu ferdi hakların muhafazasına nezaret hususî işi ile vazifelendirilmiş olması lâzımdır. Zira cemiyet, bu haklardan tabii olarak ve her türlü içtimai müessesenin teşekkülün-

den evvel elde ettiğim şeye bir şey ilâve etmek iktidarında veya mecburiyetinde ise, her şeyden evvel bu haklara vaki tevüzü men'e mecburdur. Aksi takdirde hikmeti vücudunu kaybetmiş olur. Bu , cemiyetin yeter görmemekle ve hiç bir yüksek maddî varlık mukabilinde azaltılmasına müsaade eylememekle mükellef bulunduğu asgarî bir vazifedir. Çünkü bize lüzumlu asgarîyi kısmen veya tamamen tatmin edemedikten sonra cemiyetin buna mukabil vereceği hiç bir şeyin değeri yoktur, diyor. Böylelikle, çeitli mekteplere mensup muhtelif nazariyatçılar Devletin salâhiyetlerini tamamen menfi bir adaletin tatbikına hasr ve tahsis etmek lüzumuna inanmışlardır. Onlara göre, Devletin rolü, git-tikçe azalmak şartile, fertlerin birbirlerine karşı vaki gayri meşru tecavüzlerini men'den ve her birinin, fert olmak sıfatı ile, sahip olduğu çevreyi tecavüzden masun tutmaktan ibaret kalmalıdır. Fertçiler, eski devirlerde, Devletin fonksiyonlarının fiilen çok daha fazla olduğunu bilmekle beraber, bunu kâfi derecede yüksek bir medeniyet seviyesine ulaşmamış olan cemiyetlerin içinde yaşadıkları hususî şartlara atfetmektedirler. Bu cemiyetlerde harp hali bazan müzmin ve daima çok sıktır. Harp ise fert haklarını çiğnemek mecburiyetini doğurur ve kuvvetli bir iktidarı tazammun eden çok kuvvetli bir disiplini zarurî kılar. Fertlere nazaran Devletlerin çok kere haiz olduğu üstün, hâkim otoritenin kaynağı budur. Devlet, bu otoriteye dayanarak mahiyeti itibarile yabancı kalacağı sahalara müdahale etmiş, itikatları, sanayii ve saireyi tanzim eylemiştir. Fakat, Devlet nüfuzunun bu zararlı genişlemesi ancak harbin milletlerin hayatında mühim bir rol oynaması nisbetinde haklı görülebilir. Harp geriledikçe, nâdir bir hale geldikçe Devletin kudret ve kuvvetinden biraz daha tecridi aynı zamanda mümkün ve zarurîdir. Harp henüz tamamen ortadan kalkmadığına, hattâ korku uyandıran milletlerarası rekabetler bulunduğu göre, Devlet bugün bile, eski iktidar ve salâhiyetlerinden bazılarını bir dereceye kadar muhafaza mecburiyetindedir. Bu iktidar ve salâhiyetler, son izleri tedricen zevale mahkûm az çok anormal bir mâzi artığından (survivance) başka bir şey değildir.

Derslerimizin ulaştığımız bu noktasında fertçi teoriyi uzun uzadıya red ve cerhe lüzum yoktur. Bu teori evvelâ vakılarla açık tenakuz halindedir. Tarihte yeni zamanlara doğru ilerlendikçe, Devlet fonksiyonlarının hem arttığı, hem de ehemmiyet kazandığı görülmekte ve bu gelişmenin aynı zamanda hükûmet organının gelişmesi ile kendisini hissettirdiği müşahede olunmaktadır. Bugünkü cemiyetimiz gibi bir cemiyet-teki Devlet teşkilâtı ile, Roma'da ve Kızıldenizlerdeki Devlet teşkilâtı arasında ne büyük mesafe vardır! Bugün çeşitli çarklarla bir çok nezaretler, onların yanı başında teşkilâtları fevkalâde müdil geniş mec-

lisler, hususî daireleriyle Devlet Başkanı; Roma'da ise ancak bir hükümdar veya bazı yüksek Devlet erkânı, kâtiplerile bazı istişarî meclisler görüyoruz. İctimai beyin de, insan beyni gibi, tekâmülü boyunca büyümüştür. Böyle olmakla beraber, harp, bu tekâmül esnasında, bazı geçici gerilemeler müstesna, daha fasılalı ve nâdir bir hale gelmiştir. O halde Devletin bu müterakki inkişafını, salâhiyetlerinin ve teşkilâtının bu inkıtasız gelişmesini tamamen anormal telâkki etmek lâzım gelir. Bu gelişmelerin bütün tarih boyunca müşahede edilen devamlılığı ve intizamı karşısında böyle bir hipotezi müdafaaya imkân yoktur. Bu derecede değişmez ve bu derecede umumî vaziyetteki inkişaf hareketlerini, marazî oldukları iddiasıyla, bir düşünüş sistemi namına mahkûm etmek için insanın kendi muhakeme kudreti hakkında aşırı bir itimat beslemesi icap eder. Bugün bir tek Devlet gösterilemez ki bütçesi göz göre kabarmakta olmasın. İktisatçılar bu halî hakikî bir mantık bozukluğunun neticesi telâkki etmekte ve umumî basiretsizlikten acı acı şikâyet eylemektedirler. Halbuki, inkârı imkânsız bazı hususî ifratları ve suiistimalleri gözönünde tutmak şartıyla, bu kadar önüne geçilmez umumî bir temayülü yerinde ve normal görmek her halde daha çok iyi bir usul takip etmektir.

Fertçi doktrin bir tarafa bırakılınca, Devletin başka gayeleri olduğunu, fert haklarına riayeti teminden daha başka rolü bulunduğunu söylemek icap eder. Fakat bu takdirde, bazı bakımlardan, Hegel'in ictimai nazariyeleri tarafından en sistemli bir şekilde ifade edilen ve fertçi görüşe zıd olan bir hal tarzı ile karşılaşmak tehlikesine maruz bulunuyoruz. «Mistik» olarak tavsîfi münasip gördüğüm bu hal tarzına göre, her cemiyetin ferdi gâyeleri alâkası bulunmayan ve ferdi gayelerin üstünde olan bir takım gâyeleri vardır ve Devletin rolü, tam mânasile ictimai olan bu bâyelerin gerçekleştirilmesi işini görmektir. Fert ise, kendisi tarafından vücutte getirilmemiş olan ve kendisine taallük etmeyen bu gâye ve tasavvurların icaplarını ifaya yarıyacak bir vasıttan başka bir şey değildir. Fert, cemiyetin şerefine, cemiyetin büyüklüğüne ve cemiyetin zenginliğine çılmakla mükelleftir. Bunun için çekeceği zahmet ve meşakkatin muhik bedeli, cemiyetin bir âzası sıfatıyla, kazanılmasına yardım ettiği bu servetlere birer suretle iştirak eylemektir. Ferdin cemiyetin şan ve şeref şulelerinden aldığı hisse, cemiyetin büyüklüğünden edindiği pay kendisini aşan gâyelere karşı alâka göstermesini temine kifayet eyler.

Bu tez, yalnız nazari ve tarihî bir kıymet taşıdığından dolayı değil, fikirlerin hâlen içinde yaşadığı kargaşalıktan istifade ederek yeniden canlanmağa başladığı için üzerinde durulmağa değer. Ona şimdiye kadar kapalı kalan memleketimiz, onu iltifatla karşılamağa müsait görünmektedir. İzah ettiğim eski ferdi gayeler kifayetsizliklerini gösterdikleri cihetle,

insanlar, ümitsizlik içinde, aksi bir imâna sarılmakta ve babalarımıza yeten ferdin kudsiliği itikadından vaz geçerek, yeni bir şekil altında, site-nin kudsiliği itikadını canlandırmak tecrübesine girişmektedirler.

V inci ders

Hiç şüphe yok ki, bir çok cemiyetlerde, Devlet tarafından takip edilen gâyelerin mahiyeti hakikaten bu olmuştur. Devletin kudretini arttırmak, onun adını daha ziyade şanlı ve şerefli kılmak âmme faaliyetlerinin yegâne veya başlıca hedefi bilinmiş, ferdi menfaat ve ihtiyaçlar hesabına katılmamıştır. Eskiden cemiyetlere hâkim siyasetin dinî karakter taşıması, fertlere müteallik hususlar hakkında Devletin gösterdiği bu alâkasızlığı izah eder. O devirlerde Devletle Devletin sınırları içinde tapılan ilâhların mukadderatı birbirine sıkı surette bağlı telâkki edilmekte idi. İlâhların hüküm ve nüfuzunu azaltmadan Devleti aşağılamağa imkân olmadığı gibi, Devleti aşağılamadan ilâhların hüküm ve nüfuzunu azaltmak da kabil değildi. Resmî din ile yurttaşlık ahlâkı birbirine karışmakta, aynı realitenin iki cephesinden ibaret görünmekte idi. Sitenin şan ve şerefine hizmet, ilâhın şan ve şerefine hizmet demekti. Bilmukabele, ilâhlar için yapılan da Site için demekti. Dini alâkalandıran hâdiselerin farik vasfı, beşerî hâdiselerden tamamen ayrı mahiyette olmaları, ayrı bir âleme mensup bulunmalarındır. Fert, fert olarak, lâdini (profane) âleme mensuptur. İlâhlar dinî âlemin merkezini teşkil ederler ve bu iki âlem arasında bir ayrılık vardır. İlâhlar insanlardan ayrı bir cevherden yaratılmışlardır. Fikirleri, ihtiyaçları, varlıkları bambaşkadır.

Bu sebeple eski sitelerde siyasî gâyelerin dinî ve dinî gâyelerin siyasî olduğunu söylemek, Devletin gayeleri ile fertlerin, fert olarak, takip ettikleri gâyeler arasında bir ayrılık bulunduğunu söylemektir. O halde, fert hususî arzu ve ihtiyaçlarına bu kadar yabancı olan gâyelere nasıl bağlanabiliyordu? Bağlanabiliyordu, çünkü hususî arzu ve ihtiyaçlarının nazarında fazla kıymeti yoktur. Çünkü şahsiyetinin ve şahsiyetine bağlı şeylerin ancak zayıf bir ahlâkî değeri vardı. Her nevi şahsî fikirleri, şahsî itikatları, şahsî temayülleri ihmali caiz şeylerdi. Herkesin nazarında kıymetli olan, kollektif itikatlar, kollektif temayüller, müşterek an'anelerle onları ifade eden sembollerdi. Bu şartlar altında, fert kendisini doğrudan doğruya alâkalandırmayan gâyelerin gerçekleşmesine yarıyan vasıtaya itaate kendiliğinden ve mukavemet göstermeksizin muvafakat etmekteydi. Cemiyet tarafından yutulan fert, onun ilcalarına kemali itaatle uyuyor ve yaptığı fedakârlığı duymaksızın şahsî mukadderatını camia-

nın mukadderatına tâbî kiliyordu, çünkü, şahsî mukadderat nazarında bugün ona verdiğimiz mânâyı ve yüksek ehemmiyeti haiz değildi. Bunun böyle olması, başka türlü olmanın imkânsızlığındandı. O devirlerde cemiyetler ancak ferdin bu tâbliyeti sayesinde yaşayabiliyordu.

Fakat tarih boyunca ilerilendikçe vaziyetin değiştiği görülmektedir. Bidayette içtimaî kütle içinde kaybolmuş bulunan fert şahsiyeti yavaş yavaş meydana çıkmış, bidayette mahdut ve pek az hürmete mazhar olan ferdi hayat çevresi genişlemiş, ahlâkî saygının yüksek mevzuu olmuştur. Ferd, şahsiyeti ve kendisine ait eşya üzerinde tasarruf etmek, dünyayı en uygun gördüğü şekilde tesavvur eylemek, tabiatını dilediği gibi geliştirmek hususlarında gittikçe genişleyen haklar elde etmiş ve binnetice, harp, ferdin faaliyetlerini sektelediği, onu zaafa uğrattığı için tam mânasile bir fenalık mahiyetini almış, ferde lââyık olmadığı bir ızdırabı çektiği cihetle her gün biraz daha fazla olarak bir ahlâkî hatâ şeklinde görünmüştür. Bu şartlar içinde, fertten eski devirlerdeki tâbliyetin aynısını istemek tenakuza düşmektir. Onu aynı zamanda hakikî bir ilâh ve ilâhların elinde bir âlet yapmak imkânsızdır. Fert bir taraftan yüksek bir gâye mevkiine çıkarılırken, diğer taraftan bir vasıta rolünü oynamak vaziyetine düşürülemez. Eğer fert bir ahlâkî realite ise, umumî ve hususî hareket tarzlarına istikamet verecek olan odur. Devletin hedefi onun mahiyetini meydana çıkarmak olmalıdır. Ferdin kudsiliği itikadının kendisinden kurtulmamız lâzım gelen bir bâtil itikat olduğu söylenebilir. Fakat böyle bir iddia tarihten alınan derslerin zıddına bir hareket olur. Zira, tarih insan şahsiyetinin gittikçe artan bir saygıdeğerlik kazandığını göstermektedir. Bundan daha iyi sâbit olmuş bir kanun yoktur. Bu itibarla, içtimaî müesseseleri bu kanuna zıd prensipler üzerine istinad ettirmek imkânsızdır ve böyle bir teşebbüs ancak pek kısa bir zaman için muvafak olabilir. Zira, ferdin olduğu hali almasına, yani muhtar bir faaliyet mihrakı, enerjisinin kozmik enerji gibi tahribî imkânsız heybetli şahsî kuvvetler sistemi haline gelmesine mâni olmak kabil değildir. İçinde yaşadığımız fizik atmosferi değiştirmeye nasıl imkân yoksa manevî atmosferimizi bu derecede değiştirmeye de öyle imkân yoktur.

Fakat, bu takdirde, içinden çıkılmaz iki mütenakız kaziye (antinomie) karşısında bulunmuyor muyuz? Filhakika, bir taraftan Devletin gittikçe fazla geliştiğini, diğer taraftan Devlet haklarına zıd telâkki edilen fert haklarının onlara muvazi surette inkişaf eylediğini müşahede ve tesbit ediyoruz. Hükûmet organının gittikçe artan bir nisbette büyümesi fonksiyonunun gittikçe fazla bir ehemmiyet kazanmasından, kendisine hâs gâyelerin çoğalmasındadır. Böyle olmakla beraber, bir Devletin ferdi alâkalandıran gâyelerden başka gâyeler takip edebileceğini kabul etmi-

yoruz. Bu gâyeler ise, mahiyetleri itibarile, ferdi faaliyetler şümulüne giren gâyeler olarak kabul edilmektedir. Eğer söylendiği üzere, ferdi haklar fert ile mevcut ve kaim iseler Devlet iradesine tâbi olmamaları, tâyin ve tesbitlerinde Devletin müdahalesine lüzum bulunmaması icap eder. Fakat bir taraftan ferdi haklar Devlet iradesine tâbi olmadığı ve Devlet salâhiyetinin dışında kaldığı ve, diğer taraftan, Devlet ferde yabancı gâyelere her gün biraz daha az yer vermek mecburiyetinde olduğu halde, Devlet salâhiyetlerinin kadrosu nasıl oluyor da gittikçe genişliyor?

Bu sualin ifade eylediği zorluğu bertaraf etmek için yegâne çare, ferdi haklarının fertle mevcut ve kaim olduğu postulasını inkâr ile bu hakların bizzat Devlet tarafından tesis olunduğunu kabul etmektir. Vaziyet ancak bu takdirde aydınlanır. Filhakika, mademki fert, bazı bakımlardan, Devletin mahsulüdür ve Devlet faaliyetleri, esas itibarile, ferdi hürriyete kavuşturmaktadır, o halde bu faaliyetlerin ferdi hakları ihlâl etmeksizin nasıl genişliyebildiği veya ferdin Devleti küçültmeksizin nasıl gelişebildiği kolayca anlaşılır. Tarih ve vakıalar bize Devletin inkişafı ile ah'lâki fertçiliğin inkişafı arasındaki bu sebep ve netice münasebetini açıkça göstermektedir. İleride bahsedeceğimiz anormal haller müstesna olmak üzere, görüyoruz ki Devlet ne kadar kuvvetli ise fert de o kadar hürmete mazhar olmaktadır.

Biliyoruz ki, Atina Devleti Roma Devletinden daha az kuvvetli bir şekilde kurulmuştu ve gayet aşikârdır ki, Roma Devleti, bilhassa site Devleti, bugünkü merkezileşmiş büyük Devletlerin yanında iptidai bir teşkilâttan ibaretti. Roma sitesinde müşahede edilen siyasi merkeziyetçilik bütün Yunan sitelerindekinden daha çok ileri ve Devlet birliği daha çok bârizdi. Geçen seneki derslerimizde bunu tesbit etmiştik. Roma ve Atina arasındaki bu farkı diğer vakılardan ayrıca şu da gösterir: Romada din Devletin elinde idi. Atinada ise bir çok rühban heyetleri (col-lèges sacerdotaux) arasında paylaşılmış, yayılmıştı. Atina'da, Roma'da görüldüğü üzere, bütün hükümet iktidarlarını merkezileştiren bir konsül yoktu. Atina'da idare, çeşitli, düzensiz bir yığın memurlar arasında dağılmış ve klan, kabile, aşiret gibi cemiyet teşkil eden gruplar muhtariyetlerini daha ziyade muhafaza edebilmiş olduğu halde, bunlar Roma'da çok erkenden cemiyetin bütünü içinde erimişlerdi.

Bu bakımdan zamanımızdaki Avrupa Devletlerinin eski Yunan ve İtalyan Devletlerine nazaran ne kadar ileride buldukları meydandadır. Netice itibarile vardığımız hakikat fertçiliğin Roma'da Atina'dakinden çok daha fazla münkeşif olduğudur. Roma'da, insan şahsiyetinin saygıdeğerliği hakkında beslenen şiddetli duygu, yurttaşın şeref ve vekarını teyid eden malûm formüllerde ve bunun neticesi olan hürriyetlerde ifade-

lenmiştir. Bu, İhering'in gâyet güzel aydınlattığı hakikatlerden biridir. Roma ve Atina arasında, fikir hürriyeti bakımından da aynı fark mevcuttur. Fakat Roma fertçiliği ne derecede dikkate şayan olursa olsun hıristiyan cemiyetlerinde gelişen fertçilik yanında pek küçük kalır. Hıristiyan dini deruni bir dindir, maddî tatbikattan ziyade deruni imâna kıymet verir. Bu ise hiç bir haricî mürakabeye imkân bırakmaz. «Si Dieu est un homme objection possible: un individu, son culte est d'individu à individu» Atina'da fikrî (felsefî ve ilmî) inkişaf Roma'dakinden daha çok fazla idi. İlm ve felsefede, içtimaî tefekkürde görülen inkişafın ise, umumiyetle, fertçiliğin inkişafına benzediği kabul edilir. Filhakika, ilim ve felsefe çok kere fertçilik ile müterafiktir. Fakat bu, zarurî bir hal değildir. Hindistanda Brahmanizm ve Budizm çok ince ve çok âlimane bir metafiziğe mâliktir. Budizm bütün bir dünya teorisine dayanır. Mısır mâbetlerinde ilimler son derecede rağbete mazhardı. Böyle olmakta beraber, Hindistanda da, Mısırdaki da fertçilikten hemen hemen eser bulunmadığı malumdur. Bu hal bu cemiyetlerin bir nevi aklî ve sistemli bir formülünü vermeğe çalıştıkları metafiziklerin ve dinlerin pantetist karakterini her şeyden iyi ispat eder; zira, fertlerin kendi ferdiyetleri hakkında kuvvetli bir duyguya sahip oldukları yerde panteist imânın yeri yoktur. Aynı sebepten dolaydır ki, ortaçağın manastırlarında edebiyat ve felsefe çok revaçta idi. Çünkü cemiyette olduğu gibi fertte de teemmülün (réflexion) şiddeti pratik faaliyetlerle makûsen mütenasiptir. Herhangi bir sebeple, cemiyetin bir kısmında, pratik faaliyetler normal seviyenin altına düşecek olursa, fikrî enerjiler, boş kalan yeri işgal ederek, o nisbette inkişaf eder. Bilhassa kontamplatif dinlerde papazlarda ve rahiplerde müşahede edilen vaziyet budur. Diğer cihetten yine biliyoruz ki, Atinalının amelî hayatı ehemmiyetsiz bir yer işgal etmekte, Atinalı boş, serbest zamanlar içinde ömür sürmekte idi. Bu şartlar, bittabi, ilim ve felsefenin fevkalâde gelişmesini temin eylemiş, ve bu gelişme fertçiliğin eseri olmamakla beraber, fertçilik hareketini meydana getirebilmiştir. Mahaza gelişen fikrî faaliyetler bu neticeyi doğurmayabilir, yani muhafazakâr bir karakter taşıyabilir. O takdirde mevcut halin teorisini veya tenkidini yapmağa masruf olur. Rühban sınıfında görülen fikrî faaliyetlerin karakteri budur. Yunan tefekkürü de uzun zaman aynı temayülü muhafaza etmiştir. Aristo ve Eflâtun'un siyaset ve ahlâk nazariyeleri İspartanın ve Atinanın siyasî teşkilâtını sistematik surette tekrarlamaktan başka bir şey yapmamıştır.

Bir memlekette fertçiliğin derecesini oradaki teemmül (réflexion) melekесinin inkişaf derecesi ile ölçmeği imkânsız kılan son bir sebep te fertçiliğin bir nazariye olmamasıdır. Fertçilik nazariyat (spéculation) işi

yoruz. Bu gâyeler ise, mahiyetleri itibarile, ferdi faaliyetler şümülüne giren gâyeler olarak kabul edilmektedir. Eğer söylendiği üzere, ferdi haklar fert ile mevcut ve kaim iseler Devlet iradesine tâbi olmamaları, tâyin ve tesbitlerinde Devletin müdahalesine lüzum bulunmaması icap eder. Fakat bir taraftan ferdi haklar Devlet iradesine tâbi olmadığı ve Devlet salâhiyetinin dışında kaldığı ve, diğer taraftan, Devlet ferde yabancı gâyelere her gün biraz daha az yer vermek mecburiyetinde olduğu halde, Devlet salâhiyetlerinin kadrosu nasıl oluyor da gittikçe genişliyor?

Bu sualin ifade eylediği zorluğu bertaraf etmek için yegâne çare, fert haklarının fertle mevcut ve kaim olduğu postulasını inkâr ile bu hakların bizzat Devlet tarafından tesis olunduğunu kabul etmektir. Vaziyet ancak bu takdirde aydınlanır. Filhakika, mademki fert, bazı bakımlardan, Devletin mahsulüdür ve Devlet faaliyetleri, esas itibarile, ferdi hürriyete kavuşturmaktadır, o halde bu faaliyetlerin ferdi hakları ihlâl etmeksizin nasıl genişleyebildiği veya ferdin Devleti küçültmeksizin nasıl gelişebildiği kolayca anlaşılır. Tarih ve vakıalar bize Devletin inkişafı ile ahlâkî fertçiliğin inkişafı arasındaki bu sebep ve netice münasebetini açıkça göstermektedir. İleride bahsedeceğimiz anormal haller müstesna olmak üzere, görüyoruz ki Devlet ne kadar kuvvetli ise fert de o kadar hürmete mazhar olmaktadır.

Biliyoruz ki, Atina Devleti Roma Devletinden daha az kuvvetli bir şekilde kurulmuştu ve gayet aşikârdır ki, Roma Devleti, bilhassa site Devleti, bugünkü merkezileşmiş büyük Devletlerin yanında iptidai bir teşkilâttan ibaretti. Roma sitesinde müşahade edilen siyasi merkeziyetçilik bütün Yunan sitelerindekinden daha çok ileri ve Devlet birliği daha çok bârizdi. Geçen seneki derslerimizde bunu tesbit etmiştik. Roma ve Atina arasındaki bu farkı diğer vakılardan ayrıca şu da gösterir: Romada din Devletin elinde idi. Atinada ise bir çok rühban heyetleri (colleges sacerdotaux) arasında paylaşılmış, yayılmıştı. Atina'da, Roma'da görüldüğü üzere, bütün hükümet iktidarlarını merkezileştiren bir konsül yoktu. Atina'da idare, çeşitli, düzensiz bir yığın memurlar arasında dağılmış ve klan, kabile, aşiret gibi cemiyet teşkil eden gruplar muhtariyetlerini daha ziyade muhafaza edebilmiş olduğu halde, bunlar Roma'da çok erkenden cemiyetin bütünü içinde erimişlerdi.

Bu bakımdan zamanımızdaki Avrupa Devletlerinin eski Yunan ve İtalyan Devletlerine nazaran ne kadar ileride buldukları meydandadır. Netice itibarile vardığımız hakikat fertçiliğin Roma'da Atina'dakinden çok daha fazla münkeşif olduğudur. Roma'da, insan şahsiyetinin saygıdeğerliği hakkında beslenen şiddetli duygu, yurttaşın şeref ve vekarını teyid eden malûm formüllerde ve bunun neticesi olan hürriyetlerde ifade-

lenmiştir. Bu, İhering'in gâyet güzel aydınlattığı hakikatlerden biridir. Roma ve Atina arasında, fikir hürriyeti bakımından da aynı fark mevcuttur. Fakat Roma fertçiliği ne derecede dikkate şayan olursa olsun Hıristiyan cemiyetlerinde gelişen fertçilik yanında pek küçük kalır. Hıristiyan dini derunî bir dindir, maddî tatbikattan ziyade derunî imâna kıymet verir. Bu ise hiç bir haricî mürakabeye imkân bırakmaz. «Si Dieu est un homme objection possible: un individu, son culte est d'individu à individu» Atina'da fikrî (felsefî ve ilmî) inkişaf Roma'dakinden daha çok fazla idi. İlim ve felsefede, içtimaî tefekkürde görülen inkişafın ise, umumiyetle, fertçiliğin inkişafına benzediği kabul edilir. Filhakika, ilim ve felsefe çok kere fertçilik ile müterafiktir. Fakat bu, zarurî bir hal değildir. Hindistanda Brahmanizm ve Budizm çok ince ve çok âlimane bir metafiziğe mâliktir. Budizm bütün bir dünya teorisine dayanır. Mısır mâbetlerinde ilimler son derecede rağbete mazhardı. Böyle olmakla beraber, Hindistanda da, Mısırdaki da fertçilikten hemen hemen eser bulunmadığı malûmdur. Bu hal bu cemiyetlerin bir nevi akli ve sistemli bir formülünü vermeğe çalıştıkları metafiziklerin ve dinlerin pantetist karakterini her şeyden iyi ispat eder; zira, fertlerin kendi ferdiyetleri hakkında kuvvetli bir duyguya sahip oldukları yerde panteist imânın yeri yoktur. Aynı sebepten dolaydır ki, ortaçağın manastırlarında edebiyat ve felsefe çok revaçta idi. Çünkü cemiyette olduğu gibi fertte de teemmülün (réflexion) şiddeti pratik faaliyetlerle makûsen mütenasiptir. Herhangi bir sebeple, cemiyetin bir kısmında, pratik faaliyetler normal seviyenin altına düşecek olursa, fikrî enerjiler, boş kalan yeri işgal ederek, o nisbette inkişaf eder. Bilhassa kontamplatif dinlerde papazlarda ve rahiplerde müşahede edilen vaziyet budur. Diğer cihetten yine biliyoruz ki, Atinalının ameli hayatı chemmiyetsiz bir yer işgal etmekte, Atinalı boş, serbest zamanlar içinde ömür sürmekte idi. Bu şartlar, bittabi, ilim ve felsefenin fevkalâde gelişmesini temin eylemiş, ve bu gelişme fertçiliğin eseri olmamakla beraber, fertçilik hareketini meydana getirebilmiştir. Mahaza gelişen fikrî faaliyetler bu neticeyi doğurmayabilir, yani muhafazakâr bir karakter taşıyabilir. O takdirde mevcut halin teorisini veya tenkidini yapmağa masruf olur. Rühban sınıfında görülen fikrî faaliyetlerin karakteri budur. Yunan tefekkürü de uzun zaman aynı temayülü muhafaza etmiştir. Aristo ve Eflâtun'un siyaset ve ahlâk nazariyeleri İspartanın ve Atinanın siyasî teşkilâtını sistematik surette tekrarlamaktan başka bir şey yapmamıştır.

Bir memlekette fertçiliğin derecesini oradaki teemmül (réflexion) melekесinin inkişaf derecesi ile ölçmeği imkânsız kılan son bir sebep te fertçiliğin bir nazariye olmamasıdır. Fertçilik nazariyat (spéculation) işi

değil, tatbikat işidir. Gerçek olabilmek için örf ve âdetleri benimsemesi, içtimaî organları kendisine mal etmesi lâzımdır. Fertçilik bazan gerçeğe nüfuz edecek, kendisine uygun tatbikat ve müesseseler bütününün teşekkülünü tahrik edecek yerde, cemiyet içinde âdeti bir takım nazari hulyalar halinde dağılıp kaybolur. O zaman, cemiyetin daha gelişmiş bir fertçiliğe temayülünü gösteren sistemler meydana gelir; fakat bu daha gelişmiş fertçilik, bir gerçek olabilmesi için lüzumlu şartların yokluğundan dolayı sadece gerçekleşmesi özlenen bir gâye, bir dilek (désideratum) halinde kalır. Fransız fertçiliği biraz bu halde değil midir? Çünkü «İnsan Hakları Beyannamesi» nde, her ne kadar aşırı bir şekilde de olsa, nazari olarak ifade edilmiş ise de, memlekette kökleşmiş olmaktan uzaktır. Şu yaşadığımız asır içinde hakikatte çok ayrı prensiplere dayanan otoriter rejimleri bir çok defalar büyük bir kolaylıkla kabul etmiş olmamız bu halin delilidir. Ahlâk kanunlarımızın (code moral) lâfzına rağmen eski itiyatlarımız zannettiğimizden ve istediğimizden fazla yaşamaya devam etmektedir. Çünkü fertçi bir ahlâkın tesisi için onun kabul ve teyidi, güzel sistemler şeklinde ifadesi kifayet etmez. Cemiyetin bu ahlâkın kuruluşunu mümkün ve devamlı kılabilen tarzda düzenlenmesi lâzımdır. Aksi takdirde yagın ve doktriner bir halde kalır.

İşte tarih bize ispat ediyor ki, Devletin rolü sadece ferdin tabii haklarını kullanırken rahatsız edilmesine mâni olmaktan ibaret değildir. Devlet bu maksatla kurulmuş değildir. Bilâkis, bu tabii hakları tesis eden ve birer gerçek vakıa olarak düzenleyen Devlettir. Filhakika, insan cemiyet halinde yaşadığı için bir insandır. Menşei içtimaî olan her şeyi insandan alınız, diğer hayvanlardan farksız bir hayvan haline gelir. İnsanı fizik tabiatın üstüne bu derece çıkaran cemiyettir. Zira, cemiyet halinde birleşme fertlerin ruhi kuvvetlerini bir araya toplayarak onlara şiddet kazandırır ve onları, birbirinden ayrı kaldıkları takdirde yetişebilecekleri dereceye sonsuz nisbette üstün, bir enerji ve verimlilik derecesine ulaştırır. Böylece, ortaya münzevi ferdin taşıyacağı ruhi hayattan nihayetsiz derecede zengin, daha çeşitli, yepyeni bir hayat çıkmakta ve bu hayat ferde nüfuz ederek onu besler ve zenginleştirirken, aynı sebeplerle, onu ister istemez kendisine tâbi kılmağa çalışmaktadır. Cemiyet fertlerin manevî kuvvetlerine çok üstün bir manevî kuvvet teşkil ettiği cihetle onlara zaruri olarak hâkimdir. Fertlerin cemiyetin hâkimiyeti altına girmemelerine imkân yoktur. Bu, fiziki mihanik kanunları kadar içtinabı imkânsız bir mânevî mihanik kanunudur. Kendisini teşkil eden fertler üzerinde, bir zorlama yapmaksızın, tasarruf eden içtimaî grup, onları kendi örneğine uydurmağa, onlara kendi düşünce ve hareket tarzlarını kabul ettirmeğe, ihti-

lâf ve iftiraka mâni olmağa çalışır. Her cemiyet müstebittir, elverir ki dışardan gelen bir tesirle istibdadına mâni olunmasın. Mahaza, bu istibdadın sun'î bir şey olduğunu söylemek istemiyorum. Bilâkis tabiidir, çünkü zarurîdir, ve esasen, bazı ahvalde, cemiyetler bu istibdat olmazsa yaşayamazlar. Bu istibdadın çekilmez bir şey olduğunu da söylemek istemiyorum. Bilâkis, omuzlarımıza çöken atmosferi nasıl hissetmiyorsak, fert de onu öyle hissetmemektedir. Mademki fert cemiyet tarafından böyle yetiştirilmiştir, gayet tabii olarak, cemiyetin istediğini isteyecek ve düştüğü tâbiyeti zahmetsizce kabul edecektir. Bu tâbiyeti duyması ve ona mukavemet etmesi için fertçi temayüllerin meydana çıkması lâzımgelir. Halbuki fertçi temayüllerin bu şartlar içinde zuhuru kabil değildir.

Fakat cemiyet bir dereceye kadar geniş olduğu takdirde, fertçi temayüllerin zuhuruna derhal imkân hasıl olacağı söylenemez mi? Hiç şüphe yok ki cemiyet küçük olduğu zaman her ferdi her taraftan ve heran sardığı için diledikleri gibi inkişaflarına müsaade etmez. Daima hazır ve daima müessir olan cemiyet ferdin serbest hareketine hiç yer bırakmaz. Lâkin cemiyet kâfi derecede büyüdüğü zaman vaziyet aymı değildi. Onu teşkil eden fertlerin adedi artınca cemiyet her biri üzerinde eskisi kadar devamlı, dikkatli ve müessir bir mürakabe icrasına imkân bulamaz. İnsan bir halk kütlesi (foule) içinde ufak bir hizb içinde olduğundan daha serbesttir ve binnetice ferdi farklılıklar daha kolaylıkla meydana gelir, kolektif istibdat azalır, fertçilik fiilen yerleşir ve, zamanla, vakıa hak olur. Yalnız bu, bir şartla mümkündür: Kâfi bir muhtariyetten istifade ettikleri için, cemiyet içinde bir nevi küçük cemiyet mahiyetini arzleyen tâli grupların teşekkül etmemesi lâzımdır. Zira bu takdirde, bu gruplardan her biri kendisini teşkil eden fertlere karşı sanki yalnız ve müstakil imişler gibi hareket eder ve her şey sanki cemiyet genişlememiş gibi cereyan eder. Fertler kendilerini saran tâli grupların sıkı tesiri altında diledikleri gibi inkişaf edemezler ve ferdi vicdanlara maşerî ruh hâkim olur. Müsavi vaziyette kalanlardan, az çok müstakil şehir veya köylerden, veyahut yekdiğerine nazaran muhtar bir çok meslekî gruplardan müteşekkil bir cemiyet ferdiyeti, hemen hemen bir tek klan, bir tek şehir ve bir tek korporasyondan ibaret bir cemiyet kadar tazyik altında bulundurur. Bu neviden tâli grupların teşekkülü ise önüne geçilmez bir vakıadır. Çünkü geniş bir cemiyette daima alâkalandırdıkları kimseleri birbirine yakınlaştıрмаğı gayet tabii olarak istihdaf eden mahalli ve meslekî mahiyette hususî menfaatler mevcuttur. Böyle bir cemiyette korporasyonlar ve her nevi hizbler gibi bir takım hususî cemiyetlerin teşekkülünü icap ettirecek âmiller var demektir ve eğer hiç bir

mukabil kuvvet faaliyetlerini tesirsiz bırakmazsa bu hususî cemiyetler âzalarını kendi içlerinde eritirler. Böyle hususî cemiyetler bulunmasa bile ev cemiyeti (société domestique) vardır. Ev cemiyetinin, kendi haline bırakıldığı takdirde, fertlerini ne kadar kavrayıcı, onları mihverî etrafında ve tâbiyeti altında ne kadar sıkı surette tutucu olduğu malûmdur. (Bütün bu nevi tâlî topluluklar teşekkül etmediği halde de hiç olmazsa cemiyetin başında onu idare etmek üzere bir kollektif kuvvet teşekkül eder. Eğer bu kollektif kuvvet yalnız kalır, karşısında fertlerden başka kimse bulunmazsa, aynı mihanik kanunu fertleri o kuvvetin tâbiyeti altına muhakkak sokar.)

O halde böyle bir neticeyi önlemek, ferdi inkişafa saha hazırlamak için cemiyetin geniş olması kâfi değildir. Ferdin geniş bir saha üzerinde bir dereceye kadar hürriyet ile hareket edebilmesi, tâlî gruplar tarafından alıkonup zaptedilmemesi, bu grupların âzaları üzerinde hâkimiyet tesisine ve onları keyif ve arzularına göre yoğurup yetiştirmeğe imkân bulmamaları lâzımdır. Hulâsa, bu mahallî, ailevî, ve bir kelime ile tâlî iktidarlar üstünde, hepsini nizam ve kanunu altına alacak, her birine bir bütün değil, bütünün bir parçası olduğunu ve, prensip itibarile, bütüne ait olan şeyi kendilerine hasretmemeleri icap ettiğini hatırlatacak umumî bir iktidarın bulunması icap eder. Bu kollektif hususiyetçiliğin (particularisme collectif) ve fert için tazammun ettiği neticelerin önlenmesi için yegâne çare, hususî bir organın bu tâlî topluluklar nezdinde bütün camiyayı ve onun hak ve menfaatlerini temsil vazifesi ile mükellef olması lâzımdır. Bu hak ve vazifeler ise, ferdin hak ve vazifeleri ile karışır. İşte Devletin esaslı fonksiyonunun fertlerin şahsiyetlerini kollektif esaretten kurtarmaktan ibaret olması böylelikle tahakkuk etmektedir. Devlet ihtiva eylediği tâlî cemiyetleri frenlemek suretile fert üzerinde baskı yapmalarına mâni olmaktadır. Bu itibarla, kollektif hayatın çeşitli sahalarında vaki Devlet müdahalesi bizatihi asla müstebidane değildir; bilâkis, Devlet müdahalesinin mevzuu ve neticesi mevcut istibdatları azaltmaktır. Fakat Devletin de istibdat yapabileceği söylenemez mi? Eğer mukabil bir muvazene âmili bulunmazsa Devletin de istibdat yapacağı şüphasızdır. Bu takdirde Devlet de, yegâne kollektif kuvvet olarak, aynı neviden mukabil bir kuvvetle tesiri izale edilmeyen her kollektif kuvvetin fertler üzerinde yaptığı tesiri yapacak, o da baskıcı ve fertleri bir tek kalıba sokucu olacaktır. Devlet daha sun'î olduğu için, fertler üzerinde icra edeceği baskı, küçük gruplarınkinden daha fazla çekilmez bir baskıdır. Devlet, zamanımızın büyük cemiyetlerinde, hususî menfaatlerden o kadar uzaktır ki, bu menfaatlerin içinde bulunduğu mahallî, meslekî ve ilh. mahiyetteki hususî şartları gözönünde bulunduramaz. Binaenaleyh,

onları ancak tazyik ve tahrif ederek düzenler. Fazla olarak, Devlet, fertleri, üzerlerinde yaptığı tesiri gönül hoşluğu ile kabul etmelerini temin maksadile, dilediği tarzda yetiştirebilmek için onlarla kâfi derecede temas halinde değildir. Fertler Devletin kısmen tesiri dışında kalırlar. Devlet geniş bir cemiyet içinde ferdi farklılıkların teşekkülüne mâni olamaz. Her çeşit mukavemetlerin ve ıztırap verici ihtilâfların vukuu bundan dolaydır. Halbuki küçük grupların bu mahzuru yoktur; zira bunlar, tesirlerini hal ve şartların icaplarına tamamen intibak ettirebilmek için varlık sebepleri olan şeylere kâfi derecede yakındır ve fertleri, kendilerine uygun bir hale sokmağa yetecek derecede, yakından kavrar.

Bu mülâhazalardan çıkacak basit netice şudur ki: Bir kollektif kuvvet olan Devletin fert için kurtarıcı olması onun da mukabil bir kuvvetle karşılanmasına bağlıdır. Devletin temsil ettiği kollektif kuvvet diğer kollektif kuvvetler, yani ileride tekrar bahsedeceğimiz tâli gruplar tarafından frenlenmelidir. Bu tâli grupların yalnız başına kalması iyi değil ise de mevcudiyetlerine herhalde lüzum vardır. İşte ferdi hürriyetler bu karşılıklı içtimaî kuvvetlerin ihtilâfından doğar. Tâli grupların ehemmiyeti böylece de göze çarpmaktadır. Tâli gruplar yalnız kendi salâhiyetlerine giren menfaatleri tanzim ve idareye yaramazlar. Fert hürriyetinin zarurî şartlarından biri olmak gibi daha umumî bir rolleri de vardır.

Mahaza, Devlet bizatihi ferde zıd bir varlık değildir. Tahakkukuna yalnız muayyen şartlar dahilinde yardım edebilmesine rağmen, fertçilik ancak Devlet sayesinde mümkündür. Cemiyet içinde esaslı fonksiyonu yapan Devlettir, denebilir. Çocuğu baba tâbiyetinden, aile istibdadından, vatandaş evvelâ Ortaçağ ve daha sonra Komün gruplarından, işçiyi ve patronu Korporasyonların istibdadından kurtaran odur. Devletin aşırı bir şiddetle yaptığı tesirler ancak sadece yıkıcı bir mahiyet taşıyarak hudutsuz bir şekilde vukua geldiği takdirde kötüdür. Bu keyfiyet, Devlet hak ve salâhiyetlerinin mütamadı artışını haklı göstermektedir. Şu halde Devlet hakkındaki bu telâkki, Devletin fonksiyonunu münhasıran menfi bir adâletin icrasından ibaret görmemekle beraber, fertçi bir telâkkidir. Bu telâkki, Devlete, mistik bir mahiyet tanımaksızın, içtimaî hayatın her sahasında gittikçe genişleyen bir rol oynamak hak ve vazifesini tanımaktadır. Zira fertler Devlete bu şekilde tanılan gâyeyi, kendi aralarındaki münasebetler gibi kolaylıkla kavrarlar. O gâyenin tahakkukuna, ne yaptıklarını, hareketlerinin hedefini bilerek yardım edebilirler. Çünkü bahis mevzuu olan kendileridir. (Ils peuvent même le contredire). Devletin âlet ve vasıtaları haline gelebilirler. Çünkü Devletin faaliyetleri kendilerinin gerçekleşmesini istihdaf etmektedir. Böyle olmakla beraber fertler, fai-

deci (utilitariste) fertçi mektebin ve Kant mektebinin istediği gibi, kendi kendilerine yeten ve Devletin sadece hürmete mecbur olduğu birer bütün değildirler, zira manevî varlıklarını yalnız Devlete borçludurlar.

VI ncı ders

Devletin hiçbir mistik gâye takip etmeksizin, hak ve salâhiyetlerini nasıl olup ta gittikçe genişlettiğini şimdi izah edebiliriz. Filhakika, eğer ferdin hakları fertle birlikte *ipso facto* mevcut değilse, eğer bu haklar devletin sadece müşahede, tespit ve ilân etmesi yetecek derecede bir bedahetle tabiat-i eşyada menkuş değil ise, bilâkis onları inkâr eden zıd kuvvetler yalnız Devlet ise, bu takdirde, Devlet, faydacı veya Kantçı fertçilerin vetler elinden zaptolunmağa muhtaç ise ve bu rolü oynamağa kabiliyetli istediği gibi, münhasıran yüksek bir hakem vazifesini ifa ve menfi bir adalet icra etmekle iktifa eyliyemez. Devletin karşı koymağa mecbur olduğu kuvvetlerle mütenasip bir enerji sarfeylemesi gerekitr. Devletin, aile, korporasyon, Kilise, mülkî taksimat ve ilh.. gibi, evvelce göördüğümüz veçhile, âzalarının şahsiyetini yutmağa çalışan tâli gruplara, bu yutuşu önlemek, fertleri hürriyete kavuşturmak ve bu kısmî cemiyetlere yalnız olmadıklarını ve kendi hakları üstünde bir hak bulunduğunu hatırlatmak üzere, nüfuz etmesi gerekir. Binaenaleyh, onların hayatına karışması, nasıl çalıştıklarını murakabe eylemesi ve bu maksatla her tarafa dal budak salması, mahkemelere kapanıp kalmaması, içtimai hayatın her sahasında hazır olması ve tesirini duyurması gerekitir. Kendi başlarına bırakıldıkları ve yalnız kaldıkları takdirde ferdi inhisarcı hâkimiyetleri altına alacak olan bu hususî kollektif kuvvetlerin bulunduğu her yerde, onların tesirini izale etmek üzere, Devlet kuvvetinin de behemehal bulunması lâzımdır. Cemiyetler gittikçe ehemmiyet kazanmakta, müdillşmekte, gittikçe büyük ehemmiyeti haiz çeşitli muhitlerden ve bir çok organlardan teşekkül etmektedir. Bu itibarla, kendine düşen fonksiyonu ifa edebilmesi için, Devletin de aynı nispette tevessü ve inkişaf eylemesi icap eyler.

Kollektif hususiyetçiliğin mukavemetine rağmen Devlet tarafından tedricen fethedilen fert haklarının neden ibaret olduğu hakkile düşünülecek olursa bu tevessü ve inkişaf hareketinin zaruriliği daha iyi anlaşılır. Meselâ, Kant ve Spencer'in yaptıkları veçhile, —yalnız mektep şeflerinin adını zikretmiş olmak için bunlardan bahsediyorum — ferdi hakların bizatihî ferdin tabiatından doğduğu kanaatini ileri sürmek, — ki bunlar ferdin fert olmak için muhtaç bulunduğu şartları zikretmekten başka bir şey yapmamaktadırlar — mezkûr hakların, gayet zarurî olarak,

içinden doğdukları ve ifade ettikleri fert tabiatı gibi bir daha değişmemek üzere malûm ve muayyen olduğunu kabul etmek demektir. Her muayyen varlığın muayyen bir yapısı vardır, ve haiz bulunduğu haklar bu yapıya tâbî olduğuna göre, o yapı gibi, hiç değilse zımnen, malûm ve muayyendir. Binaenaleyh, bu hakların tam ve kat'î bir listesi tanzim edilebileceği gibi bazı hakların listeye konması unutulabilir de. Fakat liste haddi zatında gayri muayyen bir şeyi ihtiva edemez ve yeter bir metodla hareket edildiği takdirde, tam ve mükemmel bir listenin tanzimi mümkün olmak gerektir. Eğer ferdi hakların mevzuu ferdi hayatın serbest surette cereyanını temin ise, ferde tanınması gereken hakların tayini için ferdi hayatın tazammun ettiği mânâyı tayinden başka yapılacak bir şey yoktur. Meselâ, Spencer'e göre, hayat, dış kuvvetlerle hayati kuvvetler arasında devamlı bir muvazeneyi tazammun eyler, bu ise ele geçenin eskiden ve sarfedilenle mütenasip olması lâzımgüleceği mânasını ifad eder. O halde, herbirimizin, çalışmasına karşılık, bu çalışma uğruna harcadığı kuvvetlerini telâfiye yetecek bir bedel alması lâzımdır. Bunun için de, akılların serbest ve riayete mazhar olması kâfidir. Zira fert yaptığı şeyi daha aşağı bir kıymet mukabilinde terke mecbur değildir. Kant, fert bir ahlâkî şahıstır, hakları muttasıf bulunduğu bu ahlâkî karakterden doğmaktadır ve bu haysiyetle malûm ve muayyendir. Bu ahlâkî karakter ferdi tecavüzden masun kılmaktadır. Bu masuniyete vaki tecavüz bir hakka tecavüzdür, der.

İşte tabii hukuk taraftarları, yani fert haklarının fert tabiatından doğduğu tezini müdafaa edenler, bu hakları âlemsümul bir şey olarak her zaman ve her memleket için muteber ve hiç değişmemek üzere tanzim edilebilir bir kod gibi tasavvur ve telâkki eylemektedirler. Fert haklarına verdikleri bu menfi karakter, o hakları, zahiren, daha kolaylıkla tayin ve tespit edilebilir gibi göstermekte ise de tabii hukuk teorisinin dayandığı postulat sun'î bir sâdelik arz etmektedir. Fert hakkının temeli, ferdin olduğu hal ile bizde canlandırdığı mefhum olmayıp, bu hak hakkında cemiyet tarafından kabul edilen tatbikat ve telâkki tarzı ile ona verilen ölçü ve değerdir. Ehemmiyeti haiz olan ferdin kendisi değil, taşıdığı kıymet, hattâ cemiyetin ona vermeyi münasip gördüğü kıymettir. Ferdin az veya çok haklara sahip olması, şu haklar yerine bu haklara mâlik bulunması, onun şu veya bu tarzdaki yapısına değil, cemiyetin ona verdiği kıymete, ona müteallik şeylere az veya çok bir değer atfetmesine bağlıdır. Eğer ferdi her alâkalandıran cemiyeti de alâkalandırırsa, cemiyet onun kadir ve itibarını azaltan her şeye karşı harekete geçer. Bu takdirde cemiyet ferde en ufak bir hakaretin yapılmasına müsaade etmemekle kalmıyarak kendisini, onu yükseltmeğe ve geliştirmeye çalışmakla mükellef bilir. Bilâkis,

ferde verdiği kıymet pek az ise, ona yapılan ağır tecavüzlere bile hissiz kalır ve müsaadekâr davranır. Suivant les idées, c'est à dire suivant les temps, de sérieuses offences apparaîtront comme vénielles, ou bien au contraire, on croira qu'on ne saurait trop favoriser de libres expressions. Et, d'ailleurs, il suffit de considérer d'un peu près les théories juridiques du droit naturel pour voir que leur (?) pouvoir distinguer une fois pour toutes ce qui est et ce qui n'est pas de droit, pour apercevoir qu'en réalité, la limite qu'ils s'imaginent fixer ainsi n'a rien de précis et dépend exclusivement de l'état de l'opinion. Spencer bedelin işin kıymetine müsavi olmasının lâzım ve kâfi bulunduğunu, söylüyor, lâkin bu muvazeneyi nasıl temin etmelidir? Bir takdir işi olan bu kıymetin tespiti işi, serbest hareket etmeleri şartile, âkitlere bırakılmak lâzımdır, diyor. Fakat âkitlerin serbestçe hareket etmelerinden kastolunan mâna nedir? Akit serbestliği fikri kadar zamanla değişen bir fikir yoktur. Romalılar için mukavelenin mecburilik kuvvetini kazanması için bağlayıcı formülün telâffuz edilmiş olması kâfi idi. Taahhütleri tespit eden, tarafların maksadı değil, telâffuz edilen formülün kelimeleri idi. Tarafların maksatları sonradan hesaba katılmağa başlandı. Maddî cebir ve tazyik yolile elde edilen bir aktin normal telâkki edilmesine nihayet verildi. Hattâ daha sonraları mânevî cebir ve tazyikin bazı şekilleri de akti bozucu telâkki olundu. Bu tekâmülün sebebi, insan şahsî hakkında gittikçe daha yüksek bir fikir edinilmesi, onun hürriyetine vaki en ufak bir tecavüzün daha (?) ve daha tecvîz edilmez olmasıdır. Her şey bize bu tekâmülün durmayacağını ve bu hususta daha çok titiz olacağımızı tahmin ettiriyor. Kant insan şahsının muhtar (autonome) olması lâzımgeldiğini söyler. Lâkin mutlak bir muhtariyet imkânsızdır, zira insan fizik ve sosyal muhitten bir parçadır, ona bağlı ve tâbidir. Binaenaleyh ancak nisbî bir şekilde muhtar olabilir. O halde muhtariyetin insan için en uygun olan derecesi nedir? Verilecek cevabın cemiyetlerin haline, yani fikir ve kanaatlere göre değişeceği âşikârdır. Bir zamanlar, bazı şartlar altında taahhüt edilen maddî esaret asla gayri ahlâkî görünmemiştir. Biz o esareti ortadan kaldırdık, fakat bir çok mânevî esaret şekilleri vardır ki hâlâ devam etmektedir. Yaşayabilmek için lüzumlu her şeyden mahrum bir insanın muhtariyetinden, fiil ve hareketlerine hâkim olduğundan bahsedilebilir mi? Bu takdirde meşru olan ve olmıyan bağlılıklar ve tâbiyetler hangileridir? Bu meseleyi halle yarayacak kat'i bir cevap verilemez.

O halde ferdî haklar gelişme halindedir ve durmadan ilerilemektedir. Onlara daha ileri gitmemeleri için bir sınır çizmek kabil değildir. Dün ancak bir nevi lüks görünen yarın mahz hak olacaktır. Bu itibarla, Devlete terettüp eden vazifeler hudutsuzdur. Devlet için bahis mevzuu olan

şey, ergeç herhalde ulaşılabacak bir idealin sadece gerçekleştirilmesi değildir. Onun mânevî faaliyetine açılacak saha sonsuzdur. Bu sahanın bir zaman gelip kapanması, Devlete düşen işin tamamlanmış telâkki edilmesi için bir sebep yoktur. İnsanların insan şahsına taallûk eden her şeye karşı gittikçe daha hassas olacaklarını tahmin ediyoruz. Bu istikamette ve bu ruh ve zihniyette vukua gelebilecek değişiklikleri şimdiden tahayyüle muktedir olmasak bile, muhayyilemizin fakirliği onları inkâr etmemiz için bir sebep teşkil eylemez. Zaten şimdiden zaruriliğini hissettiğimiz bir çok tahavvüller var. Bu, bize Devletin kaydettiği devamlı ilerlemeleri daha iyi ispat eylemekte ve mezkûr ilerlemelerin, hiç dğilse bir dereceye kadar, haklı ve lüzumlu olduğunu göstermektedir. Bununla anlıyoruz ki, Devlet faaliyetlerinin gelişmesi geçici bir gayri tabiiîlik olmaktan uzak ve istikbalde inkıtasız devama namzet bir keyfiyettir.

Bu keyfiyet bize mânevî ferdiyetimizin Devletle tearuz halinde bulunması şöyle dursun, bilâkis Devletin mahsulü olduğunu söylerken asla mübalâğaya düşmediğimizi de daha iyi anlatır. Mânevî ferdiyetimizi hürriyete kavuşturan Devlettir. Mütemadiyen ilerliyen bu hürriyete kavuşturma, fertleri eritmeğe çalışan mâkûs kuvvetleri sadece fertlerden uzak tutmayı değil, fertlerin serbestçe inkişafını temin için onların yaşadığı muhitî düzenlemeyi tazammun eder. Devletin rolü asla menfî bir mahiyet taşımaz. Devlet, cemiyet halinin müsaade ettiği en tam fertleşmeyi (individuation) u temine çalışır. Devlet, fert için sırf bir zulüm ve istibdat âmîlî olmak şöyle dursun, ferdi cemiyetin esaretinden kurtaran odur. Devletin gâyesi, müspet olmakla beraber, ferdi vicdanlar için hiçbir veçhile müteal (transcendant) bir mahiyet taşımaz. Zira, bu gâye tamamen beşerî bir gâyedir. Aslında bize taallûku itibarile ona bir takım bağlarla merbut olduğumuzu anlamakta hiçbir zorluk çekmemekteyiz. Fertler kendi hüviyetlerini inkâr etmeksizin ve kendilerini zorlamaksızın Devletin âlet ve vasıtası olabilirler. Çünkü Devletin faaliyeti onları gerçekleştirmeyi istihdaf etmektedir. Bununla beraber biz fertleri, Kant ve Spencer gibi, kendi kendilerine hemen tamamen yeten, zatî menfaatlerinden başka bir şey düşünmeyen bir nevi mutlak ve hodkâm varlıklar telâkki etmiyoruz. Çünkü Devletin gâyesi bütün fertleri alâkalandırırsa da, esas itibarile hiçbirisinin hususî gayesi sayılamaz. Devletin geliştirmeğe çalıştığı şu veya bu fert olmayıp, hiçbirimizle karışmayan *in genere*, alelîtlâk ferttir. Devlete mutlak surette muhtaç olduğu yardımı yaparken, bize yabancı bir gâyeye hizmet etmemekteyiz. Hususî gâyelerimizi alâkalandırmasına rağmen onların üstünde kalan gayri şahsî bir gâyeyi gütmekteyiz. Bizim Devlet telâkkimiz hiçbir surette mistik bir mahiyet arz etmemekle beraber bilhassa fertçi bir telâkkidir.

Bu fertçilik, Devletin ferdi ahlâkî bir yaşayışa her gün biraz daha fazla davet etmekten ibaret bulunan esaslı vazifesini tayin etmektedir. Bu, Devletin esaslı vazifesidir, diyorum, çünkü yurddaşlık ahlâkına veçhe ve istikamet veren ancak ahlâkî âmillerdir. İnsan şahsının kudsîliği itikadı, yaşaması lüzumlu yegâne itikat olduğuna göre, bu itikada şahıslar kadar Devletin de sahip olması gerektir. Esasen bu itikat eski zamanlardaki itikatların oynadığı rolü oynayabilmek için lüzumlu bütün vasıfları haizdir. Her cemiyet hayatının birinci şartı olan ruh ve irade kaynaşmasını temine onlar kadar muktedirdir. İnsanın yükselmesine çalışmak için birleşmek, Zeus'ün veya Jeoweh'nin veyahut Athéna'nın şan ve şerefine çalışmak için birleşmek kadar kolaydır. Devletin ve ferdin bağlandığı bu dinin fertlere nazaran o dinlerden farkı ilâhının müminlerine daha fazla yakınlığıdır. Bu ilâh fertlerden daha az uzak olmakla beraber onları yine eski dinlerde olduğu gibi aşmaktadır ve Devletin bu bakımdan oynayacağı rol eskiden ne ise yine odur. Tâbir caizse, bu dinin teşkilâtlandırılması, sevk ve idaresi, faaliyetini tanzim ve gelişmesini temin ona aittir.

Acaba Devlete terettüp eyliyen vazifenin yalnız bundan ibaret olduğunu, bütün faaliyetlerinin yalnız bu istikamete çevrilmesi lâzımgeldiğini söyleyebilir miyiz? Eğer her cemiyet, diğer cemiyetlerin husumetinden korkmaksızın yalnız başına yaşayabilseydi böyle düşünülebilirdi. Lâkin biliyoruz ki, milletlerarası rekabet henüz ortadan kalkmış değildir ve hâlâ, medenî Devletler bile, karşılıklı münasebetlerinde, kısmen harbe hazır bir vaziyette yaşamakta, hâlâ birbirini tehdit etmektedirler. Bir Devletin âzasına karşı mükellef bulunduğu birinci vazife, onların teşkil ettiği kollektif varlığı tecavüzden masun tutmak olduğuna göre, bu maksatla teşkilatlanması, kendisini müdafaaya hazır bulunması, ve hattâ tehdide maruz kalırsa tecavüze bile geçmesi lâzımdır. Bütün bu teşkilât ise, insanın kudsîliği itikadına dayanan ahlâkî disiplinden ayrı bir ahlâkî disiplini icap ettirir. Tamamen ayrı bir istikamete çevrilmiş olan, ferdi değil, millî camiayı istihdaf eden bu ahlâkî disiplin eski zamanların disiplinidir. Çünkü cemiyetlerin eski varlık şartları değişmiş değildir.

İşte böylelikle ahlâkî hayatımız, birbirinden farklı cereyanlara maruzdur. Bu ikiliği vahdete irca etmek istemek, mazinin bize miras bıraktığı bütün bu müesseseleri, bütün bu ameliye ve tatbikatı, onları meydana getiren şartların hâlâ devam etmekte bulunmasına rağmen, şimdiden söküp atmak istemek, hakikati görmemektir. Fert şahsiyetini bugün vardığı gelişme derecesine ulaşmaktan alıkoymak nasıl imkânsız ise milletlerarası rekabetin askerî kuvvetleri muhafaza etmesine mâni olmak ta öyle imkânsızdır.

Devlet için tamamen ayrı mahiyette vazifelerin mevcut olması bundan dolayıdır. Bu ayrı mahiyetteki vazifelerin, hiç değilse kısmen, devam edeceği şüphesizdir. Aksini iddiaya imkân yoktur. Umumiyetle, mazi tamamen ortadan kalkmaz. İstikbalde ondan bazı şeyler yaşamakta devam eder. Maahaza, derhal ilâve etmek lâzımdır ki, Devletin eskiden esaslı ve ehemmiyetli olan vazifeleri, ârızı olarak vukubulabilecek geçici gerilemeler ve fevkalâde ahval istisna edilirse, evvelce izah ettiğimiz sebeplerden dolayı, zaman geçtikçe tâli ve anormal bir mahiyet alıyor. Devletin eskiden tamamen dışarıya müteveccih olan faaliyeti, hergün biraz daha fazla içeriye teveccüh etmek vaziyetindedir. Zira Devlet, birinci derecede gütmekle mükellef olduğu gâyeyi cemiyette kurduğu teşkilâtın bütünü ile ve yalnız onunla gerçekleştirebilir. Bu bakımdan yapacağı işler az değildir. İçtimai muhiti, ferdin tam inkişafına müsait şekilde tertipleme, kolektif makineyi fertlere az ağır gelecek surette ayarlamak, hizmetlerin sulh ve sükûn içinde mübadelesini, müştereken ve barış severlikle takip olunan gâye uğruna bütün iyi niyetlerin işbirliğini temin etmek vesaire gibi işler Devleti işgale kâfidir. Hiçbir Avrupa Devleti bir takım meselelerden, bir takım iç zorluklardan hâli değildir. Bu zorluklar zaman geçtikçe artacaktır, çünkü içtimai hayat daha ziyade müdilleştiği için işlemesi de daha nazikleşecek ve, mütekâmil organizmalar nasıl kolay bozulan bir muvazeneye mâlik ve yaşayabilmek için daha fazla itinaya muhtaç iseler, cemiyetler de kuvvetlerini zor ve şiddet tezahürleri halinde dışarıya sarfedecekleri yerde, bir nevi iç murakabesi (recuillement) ile gittikçe kendi üzerlerinde teksif etmek ihtiyacını duyacaklardır.

Spencer'in tezinde haklı ve doğru olan cihet budur. Harbin ve ona bağlı içtimai şekillerin gerilemesinin cemiyetin hayatı üzerinde herhalde derin tesirler yapacağını gayet iyi görmüştür. Lâkin bu gerileme keyfiyetinden, cemiyet için iktisadî menfaatten başka bir hayat unsuru kalmadığı ve binaenaleyh ister istemez ya militarizmi veya merkantilizmi tercih zarureti bulunduğu neticesini çıkarmak doğru değildir. Eğer, kendi tâbiri ile, cemiyetin bazı organları şimdiden kaybolmağa yüz tutmuşlarsa bu, ne olanların yerin vejetatif hayat organlarının alacağı, ne de içtimai organların bir gün geniş bir hazım cihazından ibaret kalacağı mânasını ifade etmez. İktisadî veya merkantil olmıyan bir iç faaliyet vardır. Bu ise ahlâkî faaliyettir. Dışarıdan içeriye çevrilen kuvvetler, yalnız mümkün olduğu kadar daha fazla istihsal etmek, refahı arttırmak için değil, cemiyeti teşkilâtlandırmak, ahlâkileştirmek ve bu ahlâkî teşkilâtı idame etmek ve onun artan inkişafını düzenlemek için kullanılmaktadır. Maksat yalnız mübadeleyi arttırmak değil, mübadelenin daha âdilâne kâfidelere göre yapılmasını temin etmek, yalnız bol bir beslenme vasıtasının her

şahsın emrine âmade bulunmasını değil, herkesin liyakatine göre muamele görmesini, her türlü haksız ve haysiyet kırıcı tâbiyetten kurtulmasını, başkalarına ve bir topluluğa şahsiyetini kaybetmeksizin bağlanmasını temin eylemektir. İşte bütün bu işleri yapacak olan Devlettir. Bu itibarla Devlet, ne iktisatçıların istediği gibi, münhasıran menfi şekilde müdahale ettiği bir içtimaî hayatın seyircisi kalacak, ne de sosyalistlerin istediği gibi, iktisadî makinenin bir çarkından ibaret olacaktır. Devlet her şeyden evvel tam bir ahlâkî disiplin organıdır. Disiplin değişmiş olmakla beraber eskiden olduğu üzere bugün de oynadığı rol budur (Sosyalistlerin hatası).

Böylece vasıl olduğumuz telâkki bize, devrimizi rahatsız eden ahlâkî ihtilâfların en büyüklerinden olan bir ihtilâfın, yani aynı derecede yüksek ayrı duygular arasında, bizi millî ideale, bu ideali temsil eden Devlete bağlayan duygularla insanlık idealine, alelittâk insana bağlayan duygular arasında, bir kelime ile, yurtseverlik ile kozmopolitizm arasında mevcut ihtilâfın nasıl hallolunabileceğini, gösteriyor. Eski çağda bu ihtilâf yoktu. Çünkü o devirlerde yalnız bir tek varlığın kudsiyetine inanılmakta idi. Bu varlık ise resmî dinde sembolik şeklini bulan Devletti. Bu sebeple, resmî dinin sâlikleri için tercih ve tereddüde mahal yoktu, çünkü Devletin üstünde hiçbir şey tasavvur etmemekte, Devletin azamet ve ihtişamından başka bir şey düşünmemekte idiler. Fakat zamanla vaziyet değişmiştir. Zamanımızda her insan, vatanına ne kadar bağlı olursa olsun, millî kuvvetler üstünde, muayyen bir siyasi topluluğun içinde yaşadığı hususî şartlara ve mukadderata tâbi olmadığı için daha az fâni ve daha yüksek olan diğer kuvvetlerin mevcudiyetini duymaktadır. Bugün herkes bilmektedir ki millî topluluklar üstünde daha âlemsümül, daha umumî bir varlık vardır, ve hiç şüphesiz ki en umumî ve en istikrarlı gâyeler en yüksek gâyelerdir. İnsanlık tekâmül ettikçe, insanlar tarafından güdülen idealin arzın filân noktasına ve filân camiaya ait mahallî ve kavmî şartlardan ayrılarak bütün bu hususîliklerin üstüne çıktığı ve âlemsümüllüğe teveccük ettiği görülüyor. Binaenaleyh, millî gâyelerin bu hiyerarşinin zirvesinde yer almadığına ve insanî gâyelerin birinci plâna geçmeğe namzet bulunduğuna inanmak mümkündür.

Bu prensipten hareket ederek yurtseverliğin sadece bir mazî artığı mahiyeti ile yakında ortadan kalkacağını sananlar olmuştur. Lâkin böyle bir zan bizi diğer bir zorluk karşısında bırakır. Filhakika, insan teşkilâtı cemiyetler içinde yaşadığı için ahlâkî bir mahlûktur. Disiplinsiz, otoritesiz ahlâk yoktur. Yegâne rasyonel otorite ise cemiyetin fertlerine karşı haiz olduğu otoritedir. Ahlâkın bize bir mükellefiyet yani ahlâk olarak görünmesi ve binnetice vazife duygusunu taşıyabilmemiz ancak etrafımızda ve

üstümüzde onu müeyyidelendirecek bir iktidarın bulunmasına bağlıdır. Bittabi maddî müeyyide bütün vazifenin kendisi olmayıp onu tanıtan haricî bir alâmet, bizim üstümüzde kendisine tâbi olduğumuz bir şeyin mevcudiyetini gösteren açık bir delildir. Dindar bir kimse bu müeyyide iktidarını ilmin akli ile mutabık olarak (en accord avec la raison de la science) fevkalbeşer bir varlık şeklinde tasavvur edebilir. Fakat bu, hipotezimizin isabetini münakaşaya ve sembolün doğru olup olmadığını araştırmaya bir sebep teşkil etmez. Her teşkilât çözüntüsünün, her siyasi anarşi temayülünün bir ahlâksızlık artışı ile müterafık bulunması, ahlâkîlik için içtimâî teşkilâtın zarurî olduğunu gösterir. Bu ahlâksızlık artışı yalnız suçluların cezadan kurtulmak hususunda daha fazla bir imkâna sahip olmalarından değil, umumiyetle vazife duygusunun zayıflamasından, insanların kendilerine üstün, bağlayıcı bir şeyin varlığını artık kâfi derecede hissetmemelerindedir. Yurtseverlik, ferdi muayyen bir Devlete bağlayan his ve fikirlerin bütününden ibarettir. Yurtseverliğin zayıfladığını, kaybolduğunu farzederek fert boyunduruğu kendisi için bu derecede hayırlı olan ahlâkî otoriteyi nerede bulacaktır? Ona her an vazifelerini hatırlatacak, kaide zaruretini duyuracak şuurlu muayyen bir cemiyet bulunmazsa fert bu kaide duygusuna nasıl mâlik olabilecektir? Ahlâkın bizatihi tabîliliğine, herbirimizin vicdanında *a priori* mevcudiyetine, neden ibaret olduğunu anlamak için onu insanın kendi vicdanında okuması, ve ona riayet mükellefiyetini anlamak için de biraz hüsnüniyete sahip olması kâfi geleceğine inanıldığı takdirde, hiç şüphe yok ki, Devlet tamamen ahlâk dışı bir şey gibi görünecek ve mânevî üstünlüğünü, ahlâkîlik için bir zıyaı mucip olmaksızın, kaybedebileceği zannı hasıl olacaktır. Fakat ahlâkın cemiyetin mahsulü olduğu, ferde dışarıdan nüfuz ettiği, bazı bakımlardan ferdin fizik tabiatını, tabii bünyesini zorladığı bilirse cemiyet ne ise ahlâkın da o olduğu ve ancak cemiyetin teşkilâtlı olması nispetinde kuvvetli olabileceği anlaşılır. Zamanımızda en yüksek teşkilâtlı cemiyetler Devletlerdir. Kozmopolitizmin bazı şekilleri hodkâm bir fertçiliği andırmaktadır, çünkü daha yüksek bir değer taşıyan ahlâklar yaratacak yerde mevcut ahlâk kanununun aleyhinde bulunmaktadır. Bu temayüllerin mantikî ve içtinabı imkânsız taraflarını hissetmekle beraber birçok kimseler tarafından onlara gösterilen mukavemetin sebebi budur.

Maahaza bu meselenin teorik bir hal şekli bulunmak gerektir. Bu hal şekli ise insanlığı teşkilâtlanmış bir cemiyet halinde tasavvur etmekle mümkündür. Fakat böyle bir fikir, gerçekleşmesi tamamen imkânsız olmamakla beraber, o derecede belirsiz bir istikbale bırakılmak lâzımdır ki, şimdi hesaba katılmasına mahal yoktur. Ortalama bir hal çaresi olmak üzere, hâlen mevcut cemiyetlerden daha geniş cemiyetlerin teşekkülü,

meselâ bir Avrupa Devletleri Konfederasyonu ileri sürülmektedir. Bu konfederasyon da bir Devlet gibi şahsiyete, menfaatlara ve hususî bir çehreye mâlik olacaktır. Fakat bu, insanlık demek değildir.

Her şeye rağmen yurtseverlikle kozmopolitizm duygularını telif çaresi vardır; şöyle ki, millî ideal insanlık ideali ile karışmalı, yani her Devlet insaniyet idealinin gerçekleşmesi için lüzumlu bir organ haline gelmeli, büyümek, fonksiyonlarını genişletmek değil, muhtariyetini en hayırlı tarzda düzenlemek, kendisini teşkil eden fertlerin ekseriyetini gittikçe yüksek bir ahlâkî hayata sokmak gayesini gütmeli, tabîi ahlâkla, insanî ahlâk arasındaki bütün tenakuzlar ortadan kalkmalı, Devlet vatandaşlarını, kelimenin tam mânasıyla, birer insan haline getirmelidir. Bu sayede yurttaşlık vazifeleri umumî insanlık vazifeleri olacaktır. Esasen, gördüğümüz üzere, müşahede edilen tekâmül de bu istikamettedir. Cemiyetler kuvvetlerini iç hayatları üzerinde teksif ettikçe, kozmopolitizm ile yurtseverlik mücadelelerine meydan veren ihtilâflardan yüz çevirmektedirler. İçtimai kuvvetlerin iç hayat üzerinde toplanması ise cemiyetlerin gittikçe geniş ve müdil oluşu ile mütenasiben artmaktadır. Şimdikilerden daha büyük cemiyetlerin teşekkülünün istikbale doğru bir ilerleme olacağını söylerken anladığımız mâna budur.

O halde yurtseverlikle kozmopolitizm arasındaki tearuzu kaldıran hâdise yurtseverliğin kozmopolitizmin bir küçük parçası olmağa doğru gidişidir. Aradaki ihtilâf yurtseverliğin ekseriya başka türlü telâkki edilmesinden doğmaktadır. Hakikî yurtseverliğin ancak dışarıya müteveccih kollektif hareket şekilleri altında tezahür eyliyeceği sanılıyor. Zannediliyor ki, insan mensup olduğu yurddaşlar grupuna olan bağlılığını, ancak herhangi yabancı bir grupla girişilen mücadele hallerinde gösterebilir. Hiç şüphe yok ki, dış buhranlar parlak fedakârlık ve bağlılık hareketlerine pek çok zaman saik olur. Lâkin bu nevi yurtseverliğin yanibaşında mevzuu cemiyetin dış ifadesi değil, iç muhiti olan daha sessiz, fakat tesiri aynı derecede faydalı ve devamlı bir yurtseverlik daha vardır. Bu yurtseverlik millî gurura mâni değildir. Ne kollektif ve ne ferdî şahıslar kendileri hakkında bir duyguya mâlik olmaksızın yaşayamazlar ve bu duygunun daima şahsî olan bir tarafı vardır. Devletler mevcut oldukça daima bir sosyal izzetinefis mevcut olacaktır ve bundan daha meşru bir şey yoktur, fakat cemiyetler izzetinefis duygularını en büyük veya en zengin olmakla değil, en âdil, en iyi teşkilâtlı, en iyi ahlâkî yapıya mâlik olmakla tatmin edebilirler. Henüz bu çeşit yurtseverliğin noksansız hükümran olduğu devirlerde — eğer bu devir bir gün gelecekse — değiliz. Fakat bu yurtseverlik daima hergün bir parça daha yer kazanmağa çalışacaktır,

çünkü Devletin kudsiliği itikadına fertler nasıl bağlanmak zarureti duymuşlarsa Devlet de insanlığın kudsiliği itikadına öyle bağlanmak mecburiyetini hissedecektir.

VII nci ders

Devlet şekilleri: Demokrasi

Devletle vatandaşların karşılıklı vazifeleri Devletlerin şekillerine göre değişir. Bu vazifeler aristokrasi, demokrasi ve monarşi denilen Devlet şekillerinde aynı değildir. Bu itibarla bu çeşitli Devlet şekillerinin ne olduğunu ve Avrupa cemiyetlerinde umumleşen Devlet şeklinin varlık sebebini bilmek lâzımdır. Bugünkü yurttaşlık vazifelerimizin (*devoirs civiques*) hikmeti vücudunu ancak bu şartla anlayabiliriz.

Aristo'danberi Devletler, hükûmete iştirâk edenlerin adedine göre tasnif olunmuştur. Montesquieu «halk bir heyet olarak hâkim kudrete mâlik olduğu zaman demokrasi vardır. Eğer hâkim kudret halkın bir kısmının elinde ise buna aristokrasi ismi verilir» diyor (11, 2) [1]. Monarşi bir tek şahsın elinde bulunan hükûmettir. Maahaza Montesquieu'ye göre, hakikî monarşi hükûmdar ancak mevzu ve sâbit kanunlara göre hükûmet icra ettiği takdirde mevcuttur. Bilâkis «eğer bir tek şahıs, kanunsuz ve kâidesiz olarak, herkesi ve her şeyi kendi irade ve hevesine göre sürüklerse» monarşi «despotizm» ismini alır. Görüldüğü veçhile Montesquieu, Devletlerin şeklini, bir anayasanın bulunup bulunmaması hakkındaki mülahazası müstesna olmak üzere, hükûmet edenlerin adedine göre tarif etmektedir.

Montesquieu kitabının daha sonraki kısımlarında şeref, fazilet, korku hisleri gibi, bu çeşitli hükûmet nevilerinden herbirinin kuvvetini teşkil eden hissi araştırırken, bu muhtelif Devlet tiplerini biribirinden ayıran keyfiyet farkları hakkında bir sezgiye sahip olduğunu göstermektedir. Fakat onun için bu keyfiyet farkları başta hatırlattığımız sırf kemmi olan farkların neticesinden ibarettir. Montesquieu birinci nevi farkları ikinci nevi farklardan çıkarmaktadır. Kollektif faaliyetlere muharrik hizmetini gören hissin mahiyetini de, içtimâî teşkilâtın teferruatını da tayin eden âmîl hükûmet icra edenlerin adedidir.

Fakat muhtelif siyasi şekillerin bu tarzdaki tarifi münteşir olduğu nispette sathî bir tariftir. Evvelâ, hükûmet icra edenlerin adedinden

[1] Müellif eser ismini zikretmemekte ise de bu satırların «Kanunların ruhu»ndan alınmış olması lâzımgelir (*Mütercim*).

ne mâna anlaşılmalıdır? Değişiklikleri Devletlerin şeklini tayin edecek olan hükümet organı nerede başlar, nerede biter? Bununla memleketin umumî sevk ve idaresine memur insanların heyeti umumiyesi mi ifade ediliyor? Lâkin bütün iktidarlar hiçbir zaman veya hemen hemen hiçbir zaman bir tek şahsın elinde toplanmış değildir. Bir hükümdar (souverain) ne kadar mutlak olursa olsun daima nâzım fonksiyonları kendisi ile paylaşan istişari heyetlerle, nazırlarla çevrilidir. Bu bakımdan monarşi ile aristokrazi arasında ancak derece farkları vardır. Bir hükümdar daima bir çok memurlarla, yüksek rütbe ve mansıb sahipleriyle muhattır ve bunlar çok kere onun kadar veya ondan daha ziyade kudretlidirler. Acaba hükümet organının yalnız en muhtar kısmı mı yani en yüksek iktidarların, eski siyaset nazariyecilerinin tâbirile, sultana (prince) ait iktidarların toplandığı kısım mı nazarı itibara alınmak isteniyor? Yalnız Devlet reisi mi göz önünde tutuluyor? O halde Devletleri Devletin başında yalnız bir tek şahsın veya bir heyetin veyahut herkesin bulunduğuna göre ayırmak icap eder. Lâkin bu takdirde meselâ XVII nci asır Fransası ile bugünkü Fransa gibi merkezileşmiş bir cumhuriyeti ve Amerika cumhuriyetini aynı isim altında toplamak ve hepsini monarşi olarak tavsif etmek lâzımgelir, zira her üç halde de memurlar hiyerarşisinin zirvesinde, bu muhtelif cemiyetlerde sadece ayrı isimler alan, bir tek şahıs vardır.

Diğer cihetten, hükümet icra etmek (gouverner) kelimesinden anlaşılan mâna nedir? Hükümet icra etmek, herhalde, âmme işlerinin cereyan tarzı üzerinde müspet bir tesir icra etmek demektir. Böyle ise demokrasi aristokrasiden farklı değildir. Gerçi demokraside çok kere, ekalliyetin iradesi en ufak bir tesiri haiz olmaksızın, kanun koyan ekseriyetin iradesidir. Fakat bir ekseriyet bir kast kadar ezici olabilir. Ekalliyetin hükümet iktidarını paylaşan heyetlerde kendisini temsil ettirememesi de pek mümkündür. Esasen kadınlar, çocuklar ve gençler gibi herhangi bir sebeple rey vermekten memnu bulunan kimseler intihap heyetlerinin herhalde dışında kalmaktadırlar. Bu hal, intihap heyetlerinin hakikatte milletin ancak ekalliyetini ihtiva eylemesi neticesini doğurmaktadır. Seçilenler bu intihap heyetlerinin yalnız ekseriyetini temsil ettiklerine göre hakikatte ekalliyetin ekalliyetini temsil ediyorlar demektir. Fransada 38 milyon nüfusun 1893 de ancak on milyonu seçim hakkını haizdi. Bu on milyondan yalnız yedi milyonu haklarını kullanmışlardı ve bu yedi milyon müntehip tarafından seçilen mebuslar ancak 4,592,000 reyi temsil etmekte idiler. Müntehiplerin mecmuuna nazaran 5,930,000 rey, yani seçilen mebusların muvaffakiyetini temin eden reye üstün miktardaki reyler temsil edilmemişlerdir. Binaenaleyh, adedi mülâhazalar nazarı itibara alınırca demokrasinin asla mevcut olmadığını söylemek lâzımgelir. Demokrasiyi

aristokrasiden ayırmak için olsa olsa aristokratik rejimde hükümeti elinde tutan ekalliyetin kat'i surette sabit bulunmasına mukabil, demokraside bugün muzaffer olan ekalliyetin yarın mağlûp edilerek yerini başka bir ekalliyete bırakacağı söylenebilir.

Bu bir parça diyalektik mülâhazalar dışında bir tarihî vakıa vardır ki, zikrettiğimiz mutad tariflerin kifayetsizliğini meydana koymaktadır. Filhakika, bu tarifler, tâbir caizse, tarihî tekâmülün iki mâkûs ucunda yer alan Devlet tiplerini biribirine karıştırmak mecburiyetini doğuruyor. Zira müşterek hayatın sevk ve idaresine herkesin iştirâk eylediği cemiyetlere demokrasi adı verilirse, aynı ad tanıdığımız en iptidai siyasî cemiyetler için son dereceye uygun düşer. İngiliz sosyoloğlarının aşîri (tribale) dedikleri teşkilâtın farik vasfı budur. Bir aşîret muayyen adette klanlardan müteşekkildir. Her klan bizzat topluluk tarafından idare olunur. Eğer bir şef varsa ancak çok zayıf iktidarlara mâliktir ve konfederasyon bir mümessiller meclisi tarafından idare edilir. Bu, bazı bakımlardan bugün içinde yaşadığımız rejimin aynidir. Demokrasinin esas itibarile çağ geçmiş, eskimiş (archaïque) bir teşkilât şekli olduğu, onu zamanımız cemiyetlerinde tesise çalışmanın medeniyeti menşesine döndürmek, tarihin seyrini çevirmek olacağı neticesini çıkarmak için işaret ettiğimiz yakınlığa dayananlar vardır. Aynı metod kullanılarak, sosyalistlerin iktisadî hayat hakkındaki tasavvurlarının gûya faydasızlığını ispat maksadile o tasavvurlarla eski çağ komünizmi arasında yakınlık görülmektedir. Eğer dayananlar postulat doğru olsaydı, yani biribirine benzetilen iki içtimaî teşkilât şekli biribirinin hakikaten aynı olsaydı, her iki halde de varılan neticenin doğruluğundan şüphe edilemezdi. Yukarıda geçen tariflere bağlı kalındığı takdirde eskimiş olmakla tenkit edilmeyecek hükümet şekli asla yoktur. Monarşi de demokrasiden daha az eskimiş değildir. Bir konfederasyon teşkil eden klan veya aşîretlerin mutlak bir hükümdarın idaresi altında toplandıkları çok kere vakidir. Atınada ve Romada monarşi cumhuriyetten evvel vardı. İşte bütün bu ihtilât ve iltibaslar bize Devlet tiplerinin başka türlü tarif edilmesi lâzımgeldiğini göstermektedir.

Muvafık tarifi bulmak için umumiyetle Devletin mahiyeti hakkında söylediklerimizi hatırlıyalım. Devlet içtimaî tefekkür (la pensée sociale) organıdır, demiştik. Maahaza bu, bütün içtimaî tefekkürün Devletten suduru mânasını tazammun etmez. İki türlü içtimaî tefekkür vardır: Biri, kütleden, camiadan gelen ve orada yaygın olan tefekkürdür ki, cemiyet tarafından müştereken yuğurulup yapılan (collectivement élaborées) ve bütün ferdî şuurlara dağılmış bulunan hislerden, temayüllerden ve itikatlardan müteşekkildir. Diğer ise, Devlet veya hükümet adı verilen, hususî organ tarafından yuğurulup yapılan tefekkürdür. Bu

iki tefekkür biribirile sıkı surette münasebette. Cemiyetin her çevresinde dolaşan yaygın hisler Devletin verdiği kararlar üzerinde tesir yaptığı gibi, Devlet tarafından verilen kararlar, teşrii mecliste beyan edilen fikirler, söylenen sözler, nazırlar tarafından müstereken alınan tedbirler de bütün cemiyet içinde akisler doğurur, dağılık fikirleri tâdil eder. Bu iki tefekkür arasındaki aksiyon ve reaksiyon ne kadar gerçek olursa olsun bunlar biribirinden çok farklı kollektif psikoloji şekillerine mâliktir. Biri yaygındır, diğeri teşkilâtlanmış ve merkezileşmiştir. Biri, yaygınlığın neticesi olarak, şuur altının (subconscient) yarı karanlığı (pénombre) içindedir. Çocukluğumuzdan itibaren tesiri altında kaldığımız kollektif mahiyetteki batıl fikirler (prégugés) ile şurada, burada teşekkül eden ve bizi şu veya bu istikamete sürükleyen fikir ve kanaat cereyanları hakkında tam bir bilgi edinememekteyiz. Zira bunlar düşünülüp taşınmış şeyler değildir. Bütün bu şuuraltı hayat tav'i (spontanée), otomatik ve teemmülsüz (irréléchie) dir. Halbuki hükümet organında cereyan eden her şeyin farik vasfı tezekkür (délibération) ve teemmül (rélexion) dur. Hükümet organı, henüz iptidai olmakla beraber, gittikçe inkişafa namzet bulunan hakiki bir teemmül organıdır. Orada her şey teşkilâtlanmıştır ve bilhassa teemmülsüz hareketleri önlemek için zaman geçtikçe daha ziyade teşkilâtlanmak yolundadır. Ferdin hayatındaki düşünüp taşınmanın kollektif şekli olarak meclislerde görülen müzakere ve münakaşaların mevzuu fikirleri aydınlatmaktan, dimağları şu veya bu istikamete meyletmelerine saik olan mucip sebepler hakkında bilgi edinmeğe ve ne yaptıklarını bilmeğe zorlamaktan başka bir şey değildir. Bu, bize, umumî heyetlerin, konvansiyon meclislerinin, mebusan ve âyân meclislerinin, çeşitli heyetlerin teşkili aleyhindeki mülâhazaların ne kadar mânasız olduğunu gösterir. Bunlar camianın teemmülsüz, otomatik, körü körüne hareketleri önlemek için mâlik olduğu yegâne vasıtalarıdır. Her cemiyetin içindeki yaygın ruhi hayat ile, bilhassa hükümet organları içinde meydana gelen ve merkezileşen ruhi hayat arasında, ferdin yaygın ruhi hayatı ile aydın şuur arasındaki tearuzun (opposition) aynı olan bir tearuz vardır. Herbirimiz her an üzerimizde nasıl ve niçin olduğunu adamakıllı bilemediğimiz tesirler yapan bir çok fikirlere, temayüllere ve itiyatlara mâlikiz. Onları şöyle böyle seziyor, fakat iyice tefrik edemiyoruz, çünkü şuur altındadırlar. Böyle olmakla beraber, hareketlerimizde müessirdirler ve hattâ bazı insanlar vardır ki yalnız onların sevkile hareket ederler. Fakat şuurumuzun teemmülü (réflechie) olan kısmında daha fazla bir şey vardır. Ferdi, şuurulu şahsiyeti meydana getiren benlik (le moi) varlığımızın derinliklerinde meydana gelebilen bütün karanlık cereyanların arkasına takılıp sürüklenmez. Biz bu cereyanlara karşı geliyor, ne yaptığımızı bilerek hareket et-

mek istiyoruz. Bunun için muhakeme ediyor, düşünüp taşınıyoruz. Böylece, şuurumuzun merkezinde, üstünde teemmül ışığını toplamağa uğraştığımız bir iç daire mevcuttur, orada ne olup bittiğini daha vuzuhla seziyor, hiç değilse hemen altındaki mıntakalarda olup biteni görüyoruz. Cemiyetin yaygın maşerî şuuru hükûmet şuuruna (*conscience gouvernementale*) nazaran ne ise, bu merkezi ve nispeten aydınlık şuur da mânevi varlığımızın yegâne yapısını teşkil eden gayri muayyen, karışık tasavvurlara nazaran odur. İşte hükûmet şuurunun bu hususiyeti, yani karanlık maşerî şuurun bir aksinden ibaret olmadığı anlaşılırsa, Devlet şekillerini ayıran farkı göstermek kolaylaşır.

Hükûmet şuuru mahdud organlarda teksif edilebileceği gibi bilâkis cemiyetin heyeti umumiyesine yayılmış da olabilir. Hükûmet organının kütlenin gözünden kıskançlıkla saklı bulundurulduğu yerlerde o organ içinde olup bitenler herkesin meçhulü kalır. Cemiyetin derin kütleleri hükûmetin tesirlerini, onun müzakerelerine, uzaktan olsun, iştirak etmeden, hükûmeti elinde tutanlar tarafından alınan tedbirlerin sâiklerini bilmeden, kabullenirler, ve binnetice, hükûmet şuuru dediğimiz şey, daima az geniş olan bu hususî çevrelerde sıkı surette mevzîleşir. Lâkin bu hususî muhiti cemiyetin diğer kısımlarından ayıran bu bir nevi su sızdırmaz bölümlerin (*cloisons étanches*) daha fazla kabili nüfuz olması mümkündür. Oralarda vukua gelen hareketlerin hiç değilse büyük bir kısmının âşikâr olması, teati edilen sözlerin herkes tarafından işitilecek surette söylenmesi kabildir. Bu takdirde herkes hükûmetin karşılaştığı meselelere, bu meselelerin ne şartlar içinde ortaya çıktığına ve ittihaz edilen hal şekillerinin, hiç olmazsa, zahiri sebeplerine vukuf peyda eder. Hükûmet organları içindeki his, fikir ve kararlar bu sayede oralarda kapalı kalmaz. Bütün bu ruhî hayat tebellür ettikçe memleketin her tarafına inikâs eder ve böylece, herkes bu *suis generis* şuuru paylaşmış olur, hükûmeti elinde tutanların dimağında beliren sualleri herkes kendi kendisine sorar ve onlar üzerinde düşünür veya düşünebilir ve, bu suretle hasıl olan dağınık düşünceler, tabii bir aksitesirle, kendilerini meydana getiren hükûmet tefekkürü üzerinde tesir icra eder. Millet, Devletin vazettiği meseleleri aynen ve bizzat vaz'a başladığı takdirde Devlet onların hallinde milletin düşüncesini nazarı itibara almamazlık yapamaz. Az çok muntazam surette ve az çok periyodik şekilde halkın rey ve fikrine müracaatin sebebi budur. Hükûmet hayatının yurddaşlar kütlesine sirayet ve intikali halka yapılan bu nevi müracaat itiyadının yerleşmesi neticesi değildir. Bilâkis, hükûmetle halk arasındaki temas ve irtibat (*communication*) daha evvel teessüs etmiş olduğu içindir ki halkın rey ve fikrine müracaat bir zaruret olmuştur. Hükûmetle halk arasındaki

irtibatı doğuran âmil, Devletin uzun zamanlar bulunduğu hale nihayet vermiş olması, yani halktan kimselerin gözlerini kaldırıp bakmağa bile cesaret edemedikleri ve çok kere ancak dinî sembol şeklinde tasavvur ettikleri bir nevi esrarengiz varlık olmaktan çıkmış bulunmasıdır. Eskiden, Devleti temsil edenler kudsi bir karakteri haiz idiler ve bu sıfatla halktan ayrı idiler. Fakat, fikirlerin umumî gidişi sayesinde, Devlet kendisini kendi içinde tecrit eden bu bir nevi müteal mahiyeti yavaş yavaş kaybetti. O insanlara, ve insanlar ona yakınlaştılar. Aralarındaki temas ve irtibatlar daha sıkılaştı ve böylece, biraz evvel çizdiğimiz devri cereyan (circuit) tedricen yerleşti. Şimdi hükümet iktidarı kendi üstüne kıvrılacak yerde, cemiyetin derin tabakalarına inmekte ve orada yeni bir yuğurulup yapılmaya maruz kalarak hareket noktasına dönmektedir. Siyasî denilen muhitlerde olup bitenler herkes tarafından müşahede ve mürakabe olunmakta, bu müşahede ve mürakabe neticesinde hasıl olan düşünceler hükümet muhitleri üzerinde tesir ika etmektedir ve umumiyetle demokrasi denilen Devlet şeklinde göze çarpan karakterlerden biri budur.

O halde demokrasiyi, hükümetin halk kütleleri içine yayılmış bulunduğu kendi kendisini idareye muktedir bir cemiyetin aldığı siyasî şekil, diye tarif etmemelidir. Böyle bir tarif mütenakız fikirleri ihtiva eder. Çünkü bu, demokrasi Devletsiz bir siyasî teşekküldür, demekten hemen hemen farksızdır. Devlet ya bir hiçtir veya cemiyetin diğer kısımlarından ayrı bir organdır. Her yerde olan Devlet hiçbir yerde yok demektir. Devlet, muayyen fertlerden müteşekkil bir grubu kollektif kütleden ayıran temerküzün (concentration) eseridir. Bu muayyen fertler grubunda içtimai tefekkür bambaşka neviden bir yuğurulup yapılaşa uğrar ve istisnai bir vuzuh derecesine ulaşır. İçtimai tefekkür bu temerküzden mahrum olur, yaygınlığı tamamen muhafaza ederse karanlık kalır ve siyasî cemiyetlerin fârik vasfı kaybolur. Yalnız şu var ki, bu hususî organla diğer içtimai organlar arasındaki temas ve irtibat az veya çok sıkı, devamlı veya fasılalı olabilir. Bu bakımdan müşahede edilen ancak derece farklarıdır. En mutlak bir Devlette bile, hükümeti elinde tutanların tebaa yığını ile her türlü münasebeti kesmelerine imkân tasavvur edilemez. Fakat bu husustaki derece farkları ehemmiyet iktisap edebilir ve teması temine mahsus bazı müesseselerin mevcudiyeti veya yokluğu ile, az veya çok iptidai, az veya çok gelişmiş olması ile zâhiren artar veya azalabilir. Bu müesseseler âmmeye gerek hükümetin gidişini takip (meclisler, resmî gazeteler, bir gün yurddaşlık vazifesini yapabilecek bir hale gelmesi için gençliğe verilen terbiye, ilâh.), gerekse düşüncelerini hükümet organlarına doğrudan doğruya veya bilvasita bildirmek (intihap hakkının teşkilâtlandırılması) imkânını bahşeden müesseselerdir. Fakat

herhalde reddi gereken bir demokrasi telâkkisi varsa o da, Devleti ortadan kaldırdığı için gayet zarurî olarak tenkide uğrayan telâkkidir. Kütlelerin mutlak hâkimiyeti şeklinde anlaşılan demokrasi, cemiyetlerin başlangıcında müşahede edilen demokrasinin tâ kendisidir. Eğer hükümet herkesin elinde ise, o takdirde hükümet yok demektir. Halk kütlelerini sevk ve idare eden yaygın, müphem ve dağınık olan kollektif hislerdir. Bu çeşit cemiyetler, fiil ve hareketleri yalnız basma kalıp itiyatlarla batıl fikirlerden mülhem fertlere benzer. Bu cemiyetler terakkinin son mرحalesi olarak gösterilemezler. Onlar bilâkis, terakkinin hareket noktalarıdır. Eğer «demokrasi» ismi siyasi cemiyetlere tahsis edilmek isteniyorsa aynı ismi henüz Devletten mahrum bulunan ve siyasi cemiyet vasfını taşımayan şekilsiz (amorphe) aşiretlere vermemek gerekir. Müşabih görünümlere rağmen asıl demokrasilerle bunlar arasındaki fark büyüktür. Hiç şüphesiz her ikisinde de, benzer taraf olmak üzere, âmme hayatına bütün cemiyetin iştirak eylediği görülmekte ise de, iştirak tarzları çok farklıdır ve fark birinde Devletin bulunmasına mukabil diğerinde henüz yok olmasıdır.

Maahaza bu birinci fârik vasıf kâfi değildir. Birincisine bağlı diğer bir fârik vasıf daha mevcuttur. Hükümet şuurunun sıkı surette mevzileştirildiği cemiyetlerde bu şuur mahdut mevzular üzerinde toplanır. Diğer bir ifade ile, âmme şuurunun bu ışıklı kısmı hem küçük bir fertler grubu içine kapatılmıştır, hem de sahası dardır. Cemiyet içinde Devlet tarafından hissedilmediği cihetle onun tesirinden kurtulan ve otomatik surette cari olan çeşitli âdetler, an'aneler ve kaideler vardır. XVII nci asır monarşisi gibi cemiyetlerde hükümet müzakere ve kararlarının taallük ettiği hususlar gayet mahduttur. Din Devletin sahası dışındadır. Kollektif batıl fikirleri imha teşebbüsünde bulunan en mutlak bir iktidar bile hezimetle mahkûmdur. Halbuki biz bugün cemiyetin âmme teşkilâtı arasında Devletin tesir ve müdahalesi dışında kalacak bir şeyin bulunabileceğini kabul etmiyoruz. Biz her şeyin daima yeniden ele alınabileceği, her şeyin gözden geçirilebileceği ve vereceğimiz kararlarda mâzi ile bağlanmadığımız kanaatini bir prensip olarak vazediyoruz. Filhakıka, bugün Devlet, eskisinden çok daha fazla geniş bir nüfuz sahasına mâliktir. Çünkü aydınlık şuur (conscience claire) sahası genişlemiştir. Mahiyetleri itibarile cemiyet içinde yaygın olan bütün karanlık duygular, itiyatlar, itikatlar karanlık oldukları içindir ki değişikliğe mukavemet ederler. Zira görülmeyen bir şey kolayca değiştirilemez. Bütün bu haller zulmet içinde bulduklarından dolayı bizden kaçabilirler, yakalanamazlar. Bilâkis içtimaî hayatın derinliklerine ne kadar ışık nüfuz ederse değişiklikler o kadar kolay yapılabilir. Kendi şuuruna sahip münevver bir insan da, cahil bir insandan daha kolay ve

daha derin surette değişir. İşte bu da demokratik cemiyetlerin diğer bir fârik vasfıdır, yani demokratik cemiyetler daha yumuşaktırlar, istenilen şekli daha kolay alırlar. Bu hususiyetleri hükümet Şuurunun daha fazla mevzuları kavrayacak şekilde genişlemiş olmasındandır. İlk zamanların taazzuv etmemiş cemiyetlerle, yalancı demokrasiler (pseude-démocraties) ile hakikî demokrasiler arasındaki zıddiyet ayni sebepten dolayı açıkça göze çarpılmaktadır. Birinciler kâmilan ananenin boyunduruğu altındadır. İsviçrenin bazı kantonları ile eski İskandinav memleketleri yakın zamanlara kadar bu merhalede idi.

Hülâsa, muhtelif hükümet şekilleri arasında hakikatte mahiyet farkı yoktur. Bütün bu şekiller yekdiğerine zıd iki nokta arasında yer alır. En ileri noktada hükümet Şuuru cemiyetin geri kalan kısımlarından mümkün olduğu kadar ayrılmıştır ve asgarî bir sahaya mâliktir. Bunlar birbirinden tefriki belki güç olan aristokratik ve monarşik şekildeki cemiyetlerdir. makûs noktada hükümet Şuuru ile cemiyetin geri kalan kısımları arasında temas ve irtibat sıklıdır ve hükümet Şuuru bu nispette genişleyen ve fazla hususları kavrayan bir sahaya mâliktir ve cemiyet ayni nispette demokratik bir cemiyettir. Netice itibarile, demokrasi mefhumu hükümet Şuurunun ve buna bağlı olarak hükümetle cemiyetin diğer kısımları arasındaki temas ve irtibatın âzamî artışına göre taayyün eden bir mefhumdur.

VIII inci ders

Son dersimizde, demokrasiyi ve diğer Devlet tiplerini hükümet icra edenlerin adedine nazaran tarif etmenin tamamen imkânsız olduğunu gördük. En iptidai kavimler hariç olmak Şartile, hiçbir cemiyet yoktur ki orada hükümet doğrudan doğruya halk tarafından icra edilsin. Hükümet daima, filân yerde doğumla, falan yerde intihapla taayyün eden, vaziyete göre, az çok geniş ve fakat daima mahdut Őahıslardan mürekkep olan bir ekalliyetin elindedir. Bu bakımdan muhtelif siyasi şekiller arasında ancak pek ince farklar görülür. Hükümet icra etmek daima muayyen ve binnetice mahdut bir organın fonksiyonudur. Cemiyetlere göre çok hissedilir şekilde değişen Şey, hükümet organının cemiyetin diğer kısımları ile tesis ettiği temas ve irtibatın (communication) tarzıdır. Bazan münasebetler nadir ve gayri muntazamdır ve hükümet nazarlardan kaçır, kendi üzerine bükülmüş olarak yaşar, cemiyetle arasındaki temaslar fasılalı ve azdır, cemiyeti devamlı surette hissetmediği gibi, cemiyet tarafından da hissedilmez. O halde, faaliyetlerinin mevzuunun ne olduğu sorulabilir. Faaliyetleri ekseriyetle dışarıya müteveccihdir. Cemiyetin iç hayatına az karışması, kendi hayatının başka tarafta olmasındandır. Bu sebeple hü-

kümet her şeyden evvel bir dış münasebetler ve fütuhât âmilidir, diplomasi organıdır. Diğer cemiyetlerde ise, Devletle cemiyetin diğer kısımları arasındaki münasebetler bilâkis sık ve muntazamdır, teşkilâtlanmıştır. Vatandaşlara Devletin faaliyetleri hakkında malûmat verildiği gibi Devlet de zaman zaman ve hattâ fasılasız surette cemiyetin derinliklerinde ne olup bittiğinden haberdardır. Gerek idarî yollarla, gerekse intihaplarla cemiyetin en uzak ve en karanlık tabakalarında bile ne cereyan ettiğini öğrenmektedir. Bilmukabele, bu tabakalar da siyasi muhitlerdeki hâdiseler hakkında bilgi edinmektedir. Vatandaşlar siyasi muhitlerdeki karar ve müzakerelerin bazılarını uzaktan iştirâk etmekte, alınan tedbirleri bilmektedirler. Kendileri tarafından verilen hükümler, düşünce ve muhakemelerinin neticeleri hususi yollarla Devlete vâsil olmaktadır. İşte bütün bunlar hakikaten demokrasiyi vücuda getiren şeylerdir. Devlet şeflerinin veya Devleti idare edenlerin şu veya bu adette olması ehemmiyeti haiz değildir. Esaslı ve karakteristik olan mezkûr kimselerin cemiyetin heyeti umumiyesi ile giriştikleri münasebetlerin tarzıdır. Kaldı ki bu bakımdan bile, siyasi rejimlerin çeşitli tipleri arasındaki farklar yalnız derece farklarıdır. Fakat bu derece farkları, bu defa çok gerçek olarak bârızdır ve esasen, demokrasinin bârız vasfı olan bahis mevzuu sıkı temas ve irtibatı temine mahsus müesseselerin mevcudiyet veya ademi mevcudiyeti ile haricen göze çarpar.

Lâkin bu, birinci fârik vasıf yegâne fârik vasıf değildir. Birincisine bağlı bir diğer vasıf daha vardır. Hükümet suurunun hükümet organının hudutları içinde mevzileşmesinin artışı nispetinde taallûk ettiği mevzular azalır. Diğer bir deyişle, bu suuru cemiyetin muhtelif bölgelerine bağlayan rabitalar az ise yayıldığı saha da o nispette azdır. Bu, bir dereceye kadar tabiidir, zira hükümet suuru cemiyetin diğer kısımlarile ancak uzaktan ve nâdiren temas halinde olduğu için daha ziyade beslenme imkânına mâlik değildir. Hükümet organı, organ-cemiyet içinde olup bitenler hakkında ancak zayıf bir şuura sahiptir ve binnetice, zarurî olarak, hemen bütün kolektif hayat müphem, yaygın ve gayri meş'urdur. Hiçbir organın yakalayıp ışığa çıkarmadığı gizli an'anelerden, bâtıl fikirlerden, karanlık hislerden ibarettir. XVII nci asırda hükümet müzakere ve kararlarının taallûk ettiği pek mahdut mevzularla, zamanımızda alâkalandığı sayısız mevzuları mukayese ediniz, aradaki fark muazzamdır. Eskiden dış işleri hemen bütün âmme faaliyetini yalnız başına işgal etmekte idi. Bütün hukuk otomatik surette, gayri meş'ur bir tarzda işliyordu. Çünkü câri olan örf ve âdetti. Hiç değilse büyük bir nispette, din, terbiye, sıhhat ve iktisat için de vaziyet aynı idi. Mahallî ve mevzî menfaatler kendi hallerine bırakılmıştı ve bilinmiyordu. Halbuki bugün bizimki gibi bir Devlette, hattâ,

derece farkları ile gittikçe bize benzeyen büyük Avrupa Devletlerinde, adâlet, terbiye işleriyle milletin iktisadî hayatı şuurlulaşmıştır. Hergün çeşitli aksülâmelerin ortaya çıkardığı meseleler hakkında müzakereler cereyan etmekte, kararlar verilmektedir. Bu fark Devleti kendisinden başka şeylere bağlayarak onu kendi dışındaki cemiyet hayatına karşı hassas kılan rabıtabır. Yaygın, karanlık, tanınmaz olan her şey tesirimizden kaçır. Ele geçirilmeyen veya ne vaziyette olduğu iyi bilinmeyen şeyi değiştirmek imkânsızdır. Bir fikri, bir hissi değiştirmek için onu evvelâ görmek, ona mümkün olduğu kadar vuzuhla nüfuz etmek, ne olduğunu anlamak icap eder. Bu sebepten dolayıdır ki, bir fert kendisi hakkında ne kadar fazla bir şuura sahipse değişikliklere o kadar müsaittir. Cahil dimağlar bilâkis basma kalıp itiyatlara bağlı, değişmez dimağlardır. Hiçbir şey onlara müessir olamaz. Yine aynı sebepten dolayı, kollektif fikirler ve kollektif hisler karanlık, gayri meş'ur, oldukları, bütün cemiyet içine yayılmış bir halde buldukları zaman, hiç değişmemek suretile aynı kalırlar. Zulmet içinde oldukları için görülüp tutulmaları kabil değildir. Hükûmet onlar üzerinde tesir icrasından âcizdir. Bu itibarla, mutlak denilen bir hükûmetin mutlak surette kudretli olduğunu sanmak hatadır. Eşya ve hâdiseler hakkındaki sathî görüşlerin ekseriya doğurduğu hayallerden biri de budur. Müstebit ve zâlim Devletler ancak fertler hakkında mutlak bir kudrete mâliktirler. Onlara verilen mutlaklık vasfının mânası budur. Bu sıfat ancak bu mânada kullanılırsa yerindedir. Halbuki müstebit ve zâlim Devletler, bizzat içtimaî hal, içtimaî teşkilât karşısında bir dereceye kadar âcizdirler. XIV üncü Louis dilediği kimse yakında yazılı tevkif emirleri (Lettres de cachet) ısdar edebiliyordu. Fakat hüküm süren hukuk ve âdetlerle yerleşmiş örf ve teamülü ve mâziden gelen itikatları değiştirmek için kuvvetten mahrumdu. Dinî teşkilâta karşı onları her türlü engellerden, (?) korumaktan başka ne yapabiliirdi? Dinî teşkilât böylece hükûmet müdahalesinden kurtulmakta idi. Şehirlerin ve korporasyonların haiz olduğu imtiyazlar, bütün zararlarına ve külfetlerine rağmen, tâdil edilmeleri için sarfolunan her çeşit gayretlere karşı eski rejimin sonuna kadar ayak dirediler. O devirde hukukun ne bataetle tekâmül ettiği de malûmdur. Buna mukabil, zamanımızda içtimaî faaliyetlerin çeşitli sahalarındaki ehemmiyetli değişikliklerin ne süratle vukua geldiği bir kere düşünölsün! Bugün her an yeni bir hukuk kaidesi konmakta, bir diğeri ilga edilmekte, dinî, idarî veya sair müesseselerde değişiklikler yapılmaktadır. Bunun sebebi, evvelce karanlıkta bulunan bütün bu kaide ve müesseselerin, her gün biraz daha mâşerî şuurun, yani hükûmet şuurunun aydınlık nahiyelerine ulaşmasındandır. Bu sayede cemiyetin yumuşaklığı (malléabilité) artmaktadır. Bir fikir ve bir his ne kadar fazla vuzuhlu ise

teemmülün (réflexion) o kadar fazla tesiri altındadır, yani serbestçe tenkit ve münakaşa edilebilir ve bu münakaşalar bizzat onların mukavemet kuvvetlerini kaybetmeleri, değişikliklere daha elverişli olmaları, hattâ doğrudan doğruya değişmeleri neticesini doğurur. Hükûmetin şuur sahasının bu genişlemesi, cemiyetin bu daha fazla yumuşaklığı demokrasinin diğer fârik vasıflarıdır. Kollektif düşünce ve kararlara tâbî şeylerin miktarında görülen artış, daha fazla şeylerin oluş halinde bulunduğunu ifade eder. An'anecilik, bilâkis, diğer siyasi tiplerin fârik vasfıdır. Bu bakımdan, hakikî demokrasi ile iptidai cemiyetlerde misalleri görülen ve an'ane ve teamüllerden ayrılmaya muktedir olmıyan yalancı demokrasiler arasındaki fark çok bârizdir (İsviçre).

Hülâsa, demokrasinin mahiyeti hakkında biraz sarîh bir fikir edinebilmek için evvelâ, fikirleri karıştırmaktan başka bir şeye yaramıyan bazı mutad telâkkilerden sıyrılmak lâzımdır. Hükûmet icra edenlerin adedini ve bilhassa bunların taşıdığı unvanları şöyle bir tarafa bırakmak icap eder. Demokrasiyi hükûmet iktidarının behemehal zayıf olduğu bir cemiyet sanmak ta yanlıştır. Bir Devlet hem demokratik, hem de kuvvetle teşkilâtlandırılmış olabilir. Demokrasinin hakikî fârik vasıfları ikidir: 1) hükûmet şuurunun daha fazla genişlemesi, 2) bu şuurun ferdi şuurlar kütlesi ile daha sıkı temas ve irtibatı.

Şimdiye kadar bu hususta meydan verilen iltibasları bir dereceye kadar mazur gösteren, hükûmetin zayıf bulunduğu cemiyetlerde onu, cemiyetten farklı olmaması sebebi ile, cemiyetin diğer kısımlarına bağlayan münasebetlerin ister istemez kâfi derecede sıkı olmasıdır. Çünkü bu takdirde, hükûmetin, tâbir câizse milletten ayrı bir varlığı yoktur ve ister istemez milletle sıkı temas halindedir. İptidai bir kavimde siyasi şefler ancak daima muvakkat olan muhahaslardır. Tamamen kendilerine mahsus fonksiyonları yoktur. Herkes gibi yaşarlar ve kat'i kararları bütün camianın mürakabesi altındadır. Bu vaziyette işaret ettiğimiz ikinci fârik vasfı hatırlatacak bir şey bulmamaktayız, yani cemiyetin hükûmet şuurunun, diğer bir tâbirle, kollektif ışıklı fikirler sahasının genişlemesinden mütevellit yumuşaklığına rastlamıyoruz. Bu kabil cemiyetler basma kalıp itiyatlarla yaşamağa mahkûm cemiyetlerdir, bu ikinci fârik vasfı birincisinden daha ayırıcıdır. Maahaza, birinci kriteriyum da çok faydalı şekilde kullanılabilir, elverir ki farkına varılarak kullanılsın ve Devletin henüz cemiyetten ayrılıp kendisine mahsus teşkilâta kavuşmadığı vaziyet, cemiyetten ayrılmış bir Devletle sevk ve idare eylediği cemiyet arasında teessüs edebilecek temas ve irtibatlarla karıştırılmaktan içtinap olunsun.

O halde, bu noktai nazardan, demokrasi, bize cemiyetin bizzat kendi hakkında en saf bir şuura ulaştığı siyasi şekil olarak görünüyor. Bir mil-

letin âmme işlerinin yürüyüşünde düşünüp taşınma, teemmül, tenkit zihniyeti ne kadar ehemmiyetli bir rol oynarsa o millet o kadar demokratiktir. Bilâkis bir milletin hayatında müşahede ve tetkikten kaçan şuursuzluk (inconscience), kötü itiyatlar, karanlık hisler ve bâtil fikirler ne kadar hâkim ise o millet o kadar az demokratiktir. Bu, demokrasinin aşımızın bir keşfi veya rönesansı olmadığını ifade eyler. Demokrasi cemiyetlerin gittikçe artan bir nispette kazandığı bir karakterden ibarettir. Fikirleri karıştırmaktan başka bir şeye yaramıyan avamî etiketlerden kurtulmayı bilirsek derhal kabul ederiz ki, XVII nci asır Fransız cemiyeti XVI nci asırdakinden, bu da feodal temele dayanan bütün cemiyetlerden daha demokratikti. Feodal cemiyet sistemi, içtimaî hayatın yaygınlığı, âzamî zulmet ve şuursuzluğu demektir. Monarşi, kollektif kuvvetleri gittikçe daha ziyade merkezileştirerek, her tarafa dal budak sararak, içtimaî kütlelere daha yakından nüfuz eyliyerek demokrasinin istikbalini hazırlamıştır ve esasen kendisi de, daha evvelkine nispetle demokratik bir hükûmetti. O zamanki Devlet reisinin kiral ismini taşıması tamamen tâlî bir keyfiyettir. Gözönünde tutulması gereken, onun memleketin heyeti umumiyesi ile tesis ettiği münasebetlerdir. Daha o zamandan itibaren içtimaî fikirlerin aydınlığını temin mükellefiyetini bilfiil memleket üstüne almıştı. Binaenaleyh demokrasinin dolup taşarak akışı şu son kırk elli senenin işi değildir. Bu akış tarihin başlangıcındanberi ardı arası kesilmeden devam etmektedir.

İzaha çalıştığımız gelişmenin sebebini anlamak kolaydır. Cemiyetler genişledikleri ve müdilleştikleri nispette kendilerini sevk ve idare için teemmüle muhtaçtırlar. Kör itiyat, yeknesak an'ane daha ince bir mekanizmanın işlemesini tanzime yarayamaz. İçtimaî muhit ne kadar müdilleşirse o kadar hareketlileşir. Bu sebeple içtimaî teşkilâtın aynı ölçüde değişmesi, bunun için de, söylediğimiz gibi, cemiyetin kendi şuuruna sahip ve teemmüllü olması gerektir. Hâdiseler daima aynı şekilde cereyan ederse itiyat kâfi gelir. Fakat hal ve şartların mütemadiyen değişmesi halinde itiyatın hüküm sürmemesi lâzımgelir. Faydalı yeni tatbikat şekillerinin bulunmasını yalnız teemmül temin eder. Zira ileriyi kavrayabilen ancak teemmüldür. Müzakere ve karar salâhiyetini haiz meclislerin gittikçe umumileşen bir müessese haline gelmesi bundan dolayıdır. Çünkü adı geçen meclisler cemiyetin bizzat kendi üzerinde düşünmesine imkân veren organlar ve dolayısıyla, kollektif hayatın halihazır şartlarının zarurî kıldığı hemen hemen fasılasız istihaleleri temin eden vasıtalarlardır. Zamanımızda içtimaî organların yaşayabilmesi için zamanında değişmesi, zamanında ve süratle değişmesi için de içtimaî teemmülün hal ve şartlarda vukua gelen tahavvülleri dikkatle takip etmesi ve bu tahavvüllere intibak vasıtalarını teşkilâtlandırması lâzımdır.

Demokrasinin böylece içtimai muhit şartlarının zarurî bir neticesi olarak gerçekleşen ilerilemesi aynı zamanda en esaslı ahlâkî fikirlerimiz tarafından da temenni ve temin olunmaktadır. Filhakika, bizim tarif ettiğimiz demokrasi fert hakkındaki halihazır telâkkimize en uygun siyasi rejimdir. Fert şahsiyetine verdiğimiz değer, onu içtimai otoritenin dışarıdan tahrik edeceği mihanikî bir âlet haline getirilmiş görmemize mâni'dir. Fert şahsiyeti hüviyetini ancak muhtar bir faaliyet kaynağı olduğu nispette muhafaza eder. Şüphe yok ki bu şahsiyet, bir mânada, her şeyi, fizik kuvvetlerini olduğu kadar mânevî kuvvetlerini de dışarıdan almaktadır. Hayatımızı nasıl ancak kozmik muhitten aldığımız gıda maddelerinin yardımı ile idame ediyorsak, zihni hayatımızı da ancak bize içtimai muhitten gelen fikir ve hislerle besliyoruz. Yoktan bir şey hasıl olmaz. Kendi başına bırakılan fert kendisini aşamaz. Ferdin kendisini geçmesi, hayvanlık seviyesinin üstüne bu derece yükselmesi onda kollektif hayatın inikâsından, ona cemiyetin nüfuz etmesindedir. Ferde başka bir tabiat kazandıran ârizî unsurlar (éléments adventices) dır. Bir varlık dış kuvvetlerden iki tarzda yardım görür: Bu kuvvetleri ya passif, gayri meş'ur bir şekilde, sebebini bilmeksizin alır ki, bu mânada, o ancak bir «şey» dir; veyahut bu kuvvetlerin mahiyetine, onlara tâbi olmayı, onlara açılmayı lüzumlu kılan hususlara vakıftır ki, bu takdirde şuurla, irade ile, ne yaptığını anlıyarak hareket eder. Fiil ve hareket, bir mânada, hikmeti vücudunu bildiğimiz ve anladığımız passif bir halden başka bir şey değildir. Bu itibarla, ferdin haiz olabildiği muhtariyet tabiate karşı isyan etmek demek değildir. Böyle bir isyan teşebbüsü, ister maddî âlemin, ister içtimai âlemin kuvvetlerine karşı olsun, mânasız ve beyhudedir. İnsan için muhtar olmak; boyun eğeceği zaruretleri anlamak, onları bilerek kabul lenmektir. Eşya ve hâdiselerin kanunlarını değiştirmek elimizde değildir. Fakat bu kanunları düşünerek yani tefekkürümüz vasıtasile kendimize mal ederek onlardan kurtuluruz. Demokrasinin ahlâkî üstünlüğünü yapan sebep budur. Çünkü demokrasi teemmül rejimi olduğu cihetle, yurddaşa, memleketinin kanunlarını daha fazla bir vukuf ve idrâkle ve binnetice daha az passif olarak kabul etmeyi temin eyler. Demokraside yurddaşlarla Devlet arasında devamlı temas ve irtibat bulunduğu cihetle, Devlet, fertleri artık mihanikî bir hareketle zorlayan bir dış kuvvet değildir. Fertlerle Devlet arasındaki daimî mübadeleler sayesinde Devletle yurddaşların hayatı birbirine karşılıklı surette bağlanır.

Bir defa bu esasları koyduktan sonra, diğer bir demokrasi telâkkinisi ve onun tatbik tarzını izah ettiğimiz telâkkiden itina ile ayırmak lâzımdır.

Ekseriya, demokratik rejimde hükûmet icra edenlerin irade ve düşün-

cesinin hükûmete tâbi olanların irade ve düşünceleriyle bir ve aynı şey olduğu söylenir. Bu telâkkiye göre, Devlet ancak fertler kütlesini temsil eder ve bütün hükûmet teşkilâtının mevzuu yalnız camia içindeki dağılık hisleri, bir şey ilâve etmeden ve değiştirmeden, mümkün olduğu kadar sadakatle, nakletmektir. Filhakika, ideal olan bu hislerin kabil olduğu kadar hakikate uygun surette ifadesidir. Emredici vekâlet (mandat impératif) usulünün ve mümasillerinin istimali bilhassa bu telâkkinin eseridir. Emredici vekâlet usulü, sah şekli altında bizim âdet ve an'anelerimiz arasına girmemiş ise de dayandığı esas fikirler çok taammüm etmiştir. Hükûmet icra edenlerle onların fonksiyonu hakkındaki bu telâkki tarzı az çok umumdür. Halbuki, bazı bakımlardan, demokrasi mefhumuna bu telâkkiden daha aykırı bir şey yoktur. Demokrasi, cemiyetin diğer kısımları ile sıkı bir temas halinde bulunmakla beraber ondan ayrı olan bir hükûmet organının, bir Devletin mevcudiyetini tazammun eder. Biraz evvel işaret ettiğimiz telâkki ise, kelimenin hakikî mânasile, Devletin inkârından başka bir şey değildir, zira Devletin millet içinde eritmektedir. Eğer Devlet hangi fikirlerin ve arzuların daha ziyade yayılmış olduğunu, malûm tâbir ile, ekseriyeti haiz olduğunu öğrenmek için fertlerin fikir ve iradelerini kabulden başka bir şey yapmazsa, içtimaî hayata hakikaten şahsî olan bir yardım iştirakinde bulunmamış olur ve yaptığı iş cemiyetin hemen alt muntakalarında cereyan eden hal ve hâdiselerin kopyasından ibaret kalır. Bu ise Devletin tarifi ile tenakuz teşkil eder. Çünkü Devletin rolü kütlenin teemmülsüz düşüncesini ifade ve hülâsa etmek olmayıp o teemmülsüz düşünceye teemmüle müstenit bir düşünce katmaktır ki her iki düşünce arasında bir farkın bulunmaması imkânsızdır. Devlet, cemiyeti yalnız karanlık hislerle hareket ettiği zamankinden daha fazla bir anlayışla harekete müsait bir hale getirmesi icap eden yeni ve orijinal tasavvurların mihrakıdır, mihrakı olmalıdır. Hükûmet meclislerinin hizmet ve istifadesine bırakılmış olan ve daima artmağa namzet bulunan bütün o müzakereler, münakaşalar, bütün o istatistik malûmat ve idarî istihbarat yeni bir zihni hayatın hareket noktalarıdır. Böylece toplanan malzeme halk kütlelerinin doğrudan doğruya hizmet ve istifadesine terkedilmiş değildir ve onların muktedir olmadığı yeni bir yuğurulup yapılaşa maruzdur. Halk kütlelerinin bu husustaki iktidarsızlığı ise vahdete mâlik olmasından, aynı bir çevreye teksif edilmemiş bulunmasından, dikkatinin aynı zamanda, aynı mevzu üzerinde toplanamamasındandır. Bütün bunlardan ortaya nasıl yeni bir şey çıkmaz? Hükûmetin vazifesi bütün bu vasıtalarından, sadece cemiyetin ne düşündüğünü ortaya çıkarmak için değil, fakat cemiyete en faydalı olanı keşif için istifade etmektir. Devlet neyin faydalı olduğunu halk kütlelerinden daha iyi anlayacak bir mevkiide-

dir. Bu itibarla eşya ve hâdiseleri daha başka türlü görmesi lâzımgelir. Hiç şüphesiz, Devletin vatandaşların ne düşündüklerinden haberdar olması zarurî ise de bu bilgi onun için ancak mülâhaza ve muhakeme unsurlarından biridir ve Devlet mademki hususî bir şekilde düşünmek üzere kurulmuştur, kendine göre düşünmesi icap eder. Devletin varlık sebebi budur. Aynı şekilde, cemiyetin diğer kısımlarının da Devletin ne yaptığını, ne düşündüğünü bilmesi, onu takip ederek hakkında hüküm vermesi her halde lâzımdır. İctimai teşekkülün bu iki kısmı arasında kabil olduğu kadar tam bir âhengin bulunması zarurîdir. Fakat bu zarurî âhenk Devletin vatandaşlara esir olmasını ve onların iradesinin sadece bir mâkesi haline gelmesini tazammun etmez. Böyle bir Devlet telâkkisi iptidai cemiyetlerdeki yalancı demokrasilerin dayandığı telâkkiye pek bâriz şekilde yaklaşır. Onlardan farklı tarafı, Devletin dış teşkilâtının pek vâkıfane ve mûdil olmasıdır. Iroquois'luların Sachem meclisi ile zamanımızın hükûmet teşkilâtı, her ikisinin fonksiyonları mahsûs derece mümasil de olsa, birbirleriyle mukayese edilemez. Farzedelim ki bu fonksiyonlar her iki halde de muhtariyetten mahrumdur. Netice ne olacaktır? Şu olacaktır ki, böyle bir Devlet halk kütlelerinin karanlık hislerini aydınlatacak, daha vâzih, daha mantıklı fikirlere tâbi kılacak yerde ancak kendisine en âlicenabane (yani en yüksek, en vâzih ve en sâkin.. ilâh.) görünen fikirlere üstünlük verecektir.

Böyle bir telâkkinin mahzuru bundan ibaret değildir. Gördük ki, iptidai cemiyetlerde hükûmetin yokluğu veya zaafı dolayısıyla taşıdığı iptidai karakter şiddetli bir an'aneciliğe meydan vermektedir. Bu hal, cemiyetin ferdi şuurlara derin surette nakşolmuş kuvvetli ve sağlam an'anelere malik olmasındandır. Bu an'anelerin bu derecedeki kudreti o cemiyetin basit olmasından ileri gelmektedir. Lâkin zamanımızın büyük cemiyetlerinde vaziyet başkadır. An'aneler eski hâkimiyetlerini kaybetmişlerdir. Gittikçe artmak üzere ihtiyaç duyulan araştırma ve serbest tenkit zihniyeti ile telif edilmez oldukları cihetle eski otoritelerini muhafaza edemezler ve etmemeleri lâzımdır. Netice itibarile, tetkik etmekte bulunduğumuz demokrasi telâkkisinde, hükûmet icra edenlere hareket veren fertlerdir. Devlet onlar üzerinde tadilkâr bir tesir icrasından âcizdir. Diğer cihetten, fertler, ilk şüphe ve münakaşa darbesinde yıkılmıyacak derecede yerleşmiş kâfi miktarda fikir ve hislere sahiptirler. Kendisini tenkitten masun tutabilecek, üzerinde münakaşa kabul edilmeyen inanışları ve hareketleri tenkitten kurtarabilecek kuvvetli müstebit Devletler artık mahduttur. İşte, vatandaşlar, ne kendilerinin arkasından sürüklenip giden hükûmet vasıtasile dışarıdan, ne de içlerinde taşıdıkları kollektif his ve fikirler vasıtasile içeriden gelen bir zabita ile bağlanmadıkları için hükûmet, gerek

ameli ve gerek nazari sahada, münakaşa ve tefrika mevzuu olmakta, her şey sarsıntıya uğramakta, cemiyet sağlam bir mesnetten mahrum kalmaktadır. Böyle hallerde tenkit zihniyeti çok geliştiğinden, herkes kendince müreccah bir düşünce tarzına mâlik olduğundan, bu ferdi ayrılıklar şaşkınlığı büsbütün artırmaktadır. Bazı demokrasilerin gösterdiği hercümerç manzarası, ardı arası kesilmeyen hareketlilik ve kararsızlık bundan dolayıdır. Böyle demokrasilerde müşahede edilen şey, ânî rüzgâr değişmelerinden, bozuk düzen, telâşlı ve yorucu bir hayattan başka bir şey değildir. Bu hal derin bir değişikliğe imkân vermemektedir. Böyle demokrasilerde vukua gelen değişiklikler bilâkis çok kere sathîdir, çünkü büyük istihaleler, zamana, teemmüle, devamlı gayrete ihtiyaç gösterir. Çünkü, günü gününe yapılan değişiklikler ise çok defa birbirini ifna eder ve netice itibarile Devlet olduğu yerde sayar. Sathan çok dalgalı olan bu cemiyetler ekseriya basma kalıp itiyatlara bağlı kalan cemiyetlerdir.

İçinde bulunduğumuz halin kısmen bu hal olduğunu saklamakta ne fayda var. Hükûmetin umumî iradelerin ancak tercümanı olduğu hakkındaki fikirler memleketimizde yerleşmiş, alışılmış fikirlerdir. Rousseau'nun doktrini de aynı fikirlere dayanmaktadır. Az veya çok ehemmiyetli bazı ihtirazî kayıtlarla aynı fikir parlâmanter tatbikatımızın da esasını teşkil etmektedir. Binaenaleyh bu fikirlerin ne gibi sebep ve âmillere bağlı olduğunu bilmek son derecede ehemmiyeti haizdir.

Bu fikirlerin zihni bir hatâdan ileri geldiğini, alelâde bir mantık hatâsından ibaret olduğunu, bu hatâyı tashih için onu göstermenin, delillerle ispat etmenin ve terbiye ile, uygun bir vaaz ve nasihatle tekerrürünü önlemenin kifayet edeceğini söylemek kolaydır. Fakat kollektif hatâlar da, ferdi hatâlar gibi, objektif sebeplerden ileri gelir ve ancak bu sebepler üzerinde tesir yapılarak tedavi edilebilir. Dalton hastalığına tutulanların renklerde yanılması, organlarının bu yanılmaya meydan verecek tarzda teşekkülündendir. Bu hastalara renk hakkında yapılan ikazlar beyhudedir. Eşyayı nasıl görüyor iseler öyle görmekte devam edeceklerdir. Aynı suretle, bir millet Devletin rolünü, onunla olan münasebetlerinin mahiyetini şu veya bu tarzda tasavvur ediyorsa, cemiyetin halinde bu yanlış tasavvuru zarurî kılan bir şey var demektir. Hiç bir ihtar, ikaz ve nasihat onu izaleye kifayet etmez. Meydana gelmesine yardım eden organik teşekkülün tadili lâzımdır. Bir hastaya hastalığını ve hastalığının zararlarını bildirmek elbette faydasız değildir. Fakat kendisini tedavi edebilmesi için hastalığının hangi şartlar içinde vukua geldiğini, bu şartları değiştirebilmesini teminen göstermek te icap eder. Bu kabîl değişiklikler iyi, güzel sözlerle yapılamaz.

Tetkik ettiğimiz vaziyete göre, Devletle fertler doğrudan doğruya

münasebette buldukça, aralarına hiç bir mutavassıt girmedikçe, demokrasinin bu çarpık şeklinin normal şeklin yerini alması gayri kabili içtinap görünmektedir.

Zira Devletle fertler arasındaki bu yakınlık neticesinde, daha zayıf kollektif kuvvetin, yani Devlet kuvvetinin daha şiddetli olan tarafından yani milletin kuvveti tarafından yutulması mihaniki bir zarurettir. Devlet fertlere haddinden fazla yakın olduğu zaman hem onlara tâbi bir vaziyete düşer, hem de onların serbestliklerine mâni olur. Devletin haddinden fazla yakınlığı fertlerin serbestliğine mâni olur, çünkü Devlet her şeye rağmen, fertleri doğrudan doğruya bir düzene sokmağa çalışır. Halbuki, bildiğimiz gibi, Devlet bu rolü oynamağa muktedir değildir. Fakat aynı yakınlık, Devleti fertlere sıkı surette tâbi kılar, çünkü fertler, âdet üstünlüğünü haiz oldukları cihetle Devleti diledikleri gibi tadil edebilirler. Mümessillerini, yani hükümet organının en nüfuzlu uzuvlarını, doğrudan doğruya seçenler vatandaşlar olduğuna göre, bu mümessillerin münhasıran temsil ettikleri kimselerin hislerine sadakatle tercüman olmağa gayret etmemeleri ve temsil edilenlerin de bu itaati onlardan bir vazife olarak istememeleri imkânsızdır. Çünkü mevzuu bahsolan iki taraf arasında münakit bir vekâlet değil midir? Şüphe yok ki hükümet icra edenlerin büyük bir teşebbüs ve hareket imkânından istifadeleri gerektiğini ev ancak bu şartla rollerini ifa edebileceklerini söylemek her halde daha yüksek bir siyasetin ifadesidir. Fakat hal ve hâdiseler en isabetli düşüncelerin bile asla tesir edemeyeceği bir kuvvete maliktir. Siyasî düzen mebusları ve daha umumî olarak, hükümeti elinde tutanları vatandaşlarla doğrudan doğruya temas halinde bulundurduğu müddetçe bu sonuncuların hükümlerini yürütmemelerine imkân yoktur. İşte bu sebepten dolaydır ki iyi düşünen kimseler, siyasî meclisler âzasının iki ve daha ziyade dereceli bir seçimle tayin olunmasını çok kere istemişlerdir. Çünkü araya giren mutavassıtlar hükümete serbestlik kazandırır. Bu mutavassıtlar, çeşitli hükümet heyet ve meclisleri arasındaki münasebetlerin eksilmesine meydan vermeden araya sokulabilirler. Bu mutavassıtların yalnız bir tek dereceden ibaret olması da icap etmez. Devletle fertler arasındaki karşılıklı hayat cereyanının inkıtasız vukuu lâzımdır, fakat bu cereyanın araya giren organlardan geçmek suretile vuku bulmaması için hiç bir sebep yoktur. Bu araya girişler sayesinde Devlet kendisine daha fazla hâkim olacak, cemiyetin diğer kısımları ile olan ayrılığı barizleşecek ve böylece daha ziyade muhtariyetle hareket iktidarını kazanacaktır.

Binaenaleyh siyasî hastalığımızın sebebi, içtimaî hastalığımızın sebebinin aynıdır, yani Devletle fert arasında mutavassıt tâli kadroların bulunmamasıdır. Evvelce gördük ki bu tâli gruplar Devletin fert üzerin-

de baskı yapmaması için lüzumludur. Şimdi de aynı tâli grupların Devletin ferdin tazyikından kâfi derecede kurtulması için lüzumlu olduğunu görüyoruz. Tâli toplulukların her iki taraf için de faydalı olduğu aşikârdır. Zira bu iki kuvvetin birbirine mutlaka bağlı kalmakla beraber, doğrudan doğruya temas halinde olmaması her iki tarafın da menfaatindedir.

Devleti ferdin baskısından kurtaracak olan tâli gruplar hangileridir? Söylediğimiz rolü oynayabilecek gruplar iki nevidir: Evvelâ ülke grupları var. Filvaki, aynı bir kazanın ve belki hattâ bir vilâyetin komün mümessillerinin siyasi mecliselr âzasını seçmekle mükellef intihap heyetini teşkil etmesi tasavvur olunabilir. Saniyen meslekî gruplar vardır. Kurulacak meslekî gruplar da aynı rolü ifa edebilirler. Bu grupların idare heyetlerinin her biri hükûmet adamlarını tayin edebilir. Her iki halde de, Devletle fert arasındaki temas ve irtibat devamlı ve fakat artık vasıtalı olacaktır. Bu iki çeşit teşekkülden yalnız biri içtimaî gelişmemizin umumî istikametine daha uygun görünüyor. Filhakika, muhakkak ki ülke taksimatı meslekî grupların ehemmiyetini haiz değildir. Eskiden oynadığı hayatî rolü artık oynamamaktadır. Aynı bir komün veya aynı bir vilâyet mensuplarını birbirine bağlayan rabıtalılar hayli dış rabıtalarlardır. Memleket sâkinleri bu derecede büyük bir hareketlilik kazanalıdanberi bu rabıtalar son derecede bir kolaylıkta teessüs ediyor ve bozuluyor. Binaenaleyh bu çeşit gruplarda haricî ve sun'î olan bir şey vardır. Devamlı olan, ferdin bütün hayatını verdiği, daha kuvvetle bağlandığı gruplar meslekî gruplardır. Bu gruplar istikbalde memleketimizde siyasi temsilin ve içtimaî teşkilâtımızın temeli olmağa kuvvetle namzet görünmektedir.

IX uncu ders

Devlet şekilleri: Demokrasi (Son)

Demokrasiyi tarif ettikten sonra, gördük ki bu Devlet şekli mahiyetini tehlikeli surette tahrif edebilecek bir tarzda telâkki ve tatbik olunabilmektedir. Demokrasi, esas itibarile, Devletin, milletten ayrı olmakla beraber, onunla sıkı şekilde temas ve irtibat halinde bulunduğu ve faaliyetlerinin muayyen bir hareketlilik derecesine ulaştığı bir rejimdir. Bazı ahvalde bu sıkı temas ve irtibatın tem bir ihtilâta varabileceğini de gördük. Bu takdirde Devlet, muayyen bir organ, hususî ve orijinal bir hayatın mihrakı olacak yerde cemiyetin hemen alt mıntakalarının alelâde bir kopyesi haline gelmekte, fertlerin duyduğunu ve düşündüğünü, farklı bir ifade altında, nakletmekten başka bir şey yapmamaktadır. Oynadığı rol - ki kuruluşuna göre oynaması gerekir - artık yeni fikirler, yeni görüşler meydana getir-

mek olmayıp, en fazla taammüm etmiş, malûm tâbir ile, ekseriyeti kazanmış olan fikirleri, hisleri saymak ve tesbit (recenser) etmekten ibarettir. Hattâ Devlet bizzat bu sayım ve tesbit ameliyesinin mahsulüdür, denebilir. Mebus intihabı, falan fikrin memlekette ne kadar taraftarları bulunduğunu saymaktan başka bir şey değildir. Böyle bir telâkki, asıl Devlet mefhumunu hemen tamamen ortadan kaldırdığı için demokratik Devlet mefhumuna aykırıdır. Hemen tamamen, diyorum, çünkü fertlerle Devlet arasındaki ihtilât ve kaynaşma hiç bir zaman tam olamaz. Hal ve şartlar mebusun temsil salâhiyetinin onu büsbütün bağliyacık şekilde tayin ve tahdidine imkân vermez. Mebus asgarî bir teşebbüs ve hareket serbestliğine daima sahiptir. Mahaza, bu teşebbüs ve hareket serbestliğini asgariye indirmek temayülünün bulunması da ehemmiyetten âri değildir. Bu bakımdan, böyle bir siyasî sistem iptidai cemiyetlerde müşahede edilen sisteme yaklaşır, zira her ikisinde de hükûmet iktidarı zayıftır. Bununla beraber, aralarında şu muazzam fark vardır: Birinde Devlet henüz mevcut değildir veya ancak tohum halinde mevcuttur. Halbuki demokrasinin inhirafı ile ortaya çıkan şekilde Devlet, bilâkis, çok zaman fazla inkişaf etmiştir, geniş ve müdil bir teşkilâta mâliktir. İşte asıl birbirine zıd olan bu iki görünüş hâdisenin anormal karakterini göstermektedir. Bir tarafta vakıfane, muğlâk bir mekanizma, geniş bir idare teşkilâtının bir çok çarkları; diğer tarafta Devletin rolü hususunda en iptidai şekillere avdeti tazammun eden bir telâkki. Bu tarzdaki demokrasilerde müşahede edilen acayip bir faaliyet ve atâlet halitasının âmili budur. Devlet kendi başına hareket etmemekte, fert kalabalığının karanlık hisleri arkasına takılıp sürüklenmekte, fakat diğer cihetten de, elindeki kudretli tesir vasıtaları ile, bir ayrı bakımdan, hizmetkârı olduğu aynı fertler üzerinde ağır baskı icrasına muktedir bulunmaktadır.

Demokrasi hakkındaki bu anlayış ve tatbikat tarzının, memleketimizde kafalarda hâlâ kuvvetle kökleşmiş bulunduğunu söylemiştik. Doktrini bu fikirlerin sistemleştirilmiş şekli olan Rousseau demokrasimizin nazariyatçısı olarak kalmıştır. Filvaki, işaret ettiğimiz iki zıd görünüşü o doktrinden daha iyi temsil eden bir siyaset felsefesi yoktur. Çünkü bir cephesinden bakıldığı zaman dar bir fertçiliğe bağlanmıştır. Ona göre, cemiyetin özü, esası ferttir. Cemiyet fertlerin yekûnundan ibarettir. Halbuki diğer cepheden, Devlete ne derecede bir otorite tanıdığı malûmdur. Esasen siyasî hayatımızın arzylediği manzara, bu fikirlerin memleketimizdeki tesirlerrini pek iyi ispat etmektedir. Siyasî hayatımızın, dışardan görüldüğü zaman, sathan, tamamen aşırı bir hareketlilik arzylediği kabili inkâr değildir. Çünkü yapılan değişiklikler görülmemiş bir süratle birbirini takip etmektedir. Çok zaman var ki, siyasî hayatımız uzun

müddet devam eden bir ikdam ve sebat ile sabit bir istikamete yönelmeğe muvaffak olamamıştır. Gördüğümüz veçhile, Devleti tahrik eden ve yürüyüşünü hemen hemen dilediği gibi düzenleyen fert kalabalığı olduğuna göre, netice ister istemez böyle tecelli edecekti. Fakat, aynı zamanda, bu sathî değişiklikler basma kalıp itiyatların doğurduğu bir hareketsizliği örtmektedir. Bir taraftan siyasî hâdiselerin daima değişen meddücezirinden dolayı eseflenilirken, diğer taraftan Devlet dairelerinin mutlak kudretinden, zamanla kökleşmiş an'aneçiliğinden hayıflanılmaktadır. Bütün bunlar acz ile karşılayacağımız kuvvetlerdir. Bahis mevzuu sathî değişiklikler aykırı istikametlerde vukua geldiği için birbirlerini ifna etmektedir. Ortada bu fasılasız değişikliklerin bıraktığı yorgunluktan, mecalsizlikten başka bir şey kalmamakta ve binnetice, bu değişikliklerin tesir etmediği kuvvetle yerleşmiş itiyatlar, basma kalıp görenekler, tesirlerini yapmakta yalnız başına kaldıkları cihetle, hüküm ve nüfuzlarını arttırmaktadırlar. Kuvvetleri onların dışında kalan her şeydeki lüzumundan fazla seyyalitten gelmektedir. Hakikatte bu vaziyetten şikâyet mi etmek, memnun mu olmak lâzım geldiği bilinmiyor. Çünkü, ne de olsa, tutunan bir kısım teşkilât, yaşayabilmek için lüzumlu bir parça istikrar ve azim daima mevcuttur. Bütün kusurlarına rağmen, idare makinesinin şu anda bize çok kıymetli hizmetlerde bulunmasını pek âlâ mümkün görebiliriz.

Mevcudiyetini kabul ettiğimiz bu hastalık nereden geliyor? Hastalık gerçi hatâlı bir telâkkiden ibaret ise de hatâlı telâkkilerin sebepleri objektiftir. Siyasî yapımızda bu hatâyı izah edecek bir şey bulunmak gerektir. Bugünkü teşkilâtımızın hususî karakteri, yani Devletle fertlerin doğrudan doğruya, aralarına hiç bir mutavassıt girmeden, temas ve irtibat halinde bulunmaları bu hatâyı doğurmuş gibi görünüyor. İntihap heyetleri memleketin bütün siyasî nüfusunu ihtiva etmekte ve Devlet, hiç değilse, Devletin hayatî organı, yani teşriî meclisler doğrudan doğruya bu intihap heyetlerinden çıkmaktadır. O halde bu şartlar altında teşekkül eden Devletin içtimai kütlenin az çok bir aksi olmaktan başka bir mahiyet taşıması zaruridir. Burada biri bütün vatandaşların birleşmesinden meydana geldiği için muazzam olan, diğeri yalnız mümessilleri ihtiva eylediği cihetle daha zayıf olan iki kuvvet karşılaşmış bulunuyor. Bu kuvvetlerden ikincisinin birinci kuvvetin peşine takılması mihanikî bir zarurettir. Mademki mümessillerini doğrudan doğruya seçen fertlerdir, mümessillerin yalnız kendilerini seçenlerin arzularını sadakatle nakil ve ifade gayretine düşmemelerine ve seçenlerin de onlardan bu itaati bir vazife olarak istememelerine imkân tasavvur edilemez. Hükümet icra edenlerin büyük bir teşebbüs ve hareket serbestliğinden istifade etmeleri lâzım

geldiğini, rollerini ancak bu şartla ifa edebileceklerini, müşterek menfaat kaygusu ile her şeyi başka türlü, diğer içtimai fonksiyonların ifası ile meşgul fertlerden ayrı bir görüş zaviyesinden göreceklarını ve binaenaleyh Devleti mahiyetine uygun şekilde harekette serbest bırakmak lâzım geldiğini söylemek şüphesiz ki daha yüksek bir siyaset ifadesidir. Fakat hal ve hâdiselerin öyle bir kuvveti vardır ki en isabetli düşünceler bile ona karşı hiç bir tesire mâlik değildir. Siyasî düzen mebusları teşkilâtsiz fertler kütlesi ile doğrudan doğruya temas halinde bulundurduğu müddetçe bu kütlelerin hükümlerini yürütmemelerine imkân görülemez. Bu doğrudan doğruya temas Devlete ne ise o kalmak imkânını bırakmaz.

İşte bu sebepten dolaydır ki, bazı kimseler siyasî meclisler âzasının iki veya daha ziyade dereceli bir seçimle tayinini istemektedir. Filhakkâ, hükûmete serbestlik kazandırmanın yegâne çaresi onunla cemiyetin diğer kısımları arasına mutavassıtlar koymaktır. Gerçe hükûmetle diğer bütün içtimai organlar arasında devamlı temas ve irtibatın bulunması lâzım ise de, bu irtibatın Devlete ferdiyetini kaybettirecek derecede sıkı olmaması icap eder. Devletin millet içinde erimeksizin onunla münasebette bulunması gerektir. Bunun için birbirile doğrudan doğruya temas etmemelidirler. Daha zayıf bir kuvveti daha şiddetli bir kuvvetin mahreki içine düşmekten kurtarmanın biricik çâresi ikisi arasına daha enerjik olan tesiri öldürecek mukavemetli bir cisim koymaktır. Halk içinden o derecede doğrudan doğruya çıkmıyan Devlet, halkın tesirine daha az maruz bulunur, daha fazla kendisine hâkim kalır. Memleket içinde bulanık, karışık bir surette faaliyete geçen karanlık, meçhul temayüller Devletin teşebbüsleri üzerine artık aynı ağırlıkla çökmez ve kararlarını o derecede sıkı sıkıya bağlamaz. Yalnız şu var ki, vatandaşların heyeti umumiyesi ile Devlet arasına giren gruplar tabii ve devamlı olmadıkça bu neticeye tamamen ulaşılmaz. Çok kere zannedildiği gibi, araya sadece bu maksatla ihdas edilmiş sun'î mutavassıtlar sokmak kâfi değildir. Meselâ, bütün vatandaşları ihtiva eden intihap heyetleri tarafından teker teker daha fazla mahdüt intihap heyetleri seçtirilerek bu sonunculara, ya doğrudan doğruya veya seçecekleri bir kat daha mahdüt intihap heyetleri vasıtasile hükûmet icra edenlerin seçtirilmesi ve vazifeleri bittikten sonra bu seçim heyetlerinin dağıtılması gibi bir tedbirle iktifa edildiği takdirde, Devlet bir dereceye kadar istiklâl kazanabilirse de demokrasinin diğer bir fârik vasfı olan şart, yani memleketle sıkı temas ve irtibat halinde bulunmak şartı yerine getirilmemiş olur. Çünkü Devletin teşekkülüne yardım eden mutavassıtlar, Devlet teşekkül eder etmez ortadan kalkmış bulunacaklarından, Devletle vatandaşlar arasında bir boşluk peyda olacak, aralarında her halde mevcudiyeti gereken devamlı mübadele vuku bulmayacaktır. Gerçi

Devletin fertlere tâbi olmaması ehemmiyeti haiz ise de, onlarla asla teması kesmemesi keyfiyeti de daha az esaslı değildir. Söylediğimiz tarzda kurulan meclislerin zaafı, memleket nüfusunun heyeti umumiyesi ile kâfi irtibatları olmamasından ileri geliyor. Bu meclisler halkın duygu ve ihtiyaçlarından çok ayrılmış olduklarından bu duygu ve ihtiyaçlara kâfi bir devamlılıkla vukuf peyda etmemekte ve binnetice müzakere ve kararlarının esaslı unsurlarından biri bulunmamaktadır.

Temasın asla kaybolmaması için mutavassıt heyetlerin yalnız bir an için kurulmaması, bizzat ve devamlı surette faaliyette bulunması, diğer bir tâbirle, içtimâî vücudun birer tabii ve normal organı olması icap eder. Bu mahiyette iki çeşit heyet vardır: Evvelâ, ülke taksimatına dayanan idarî teşkilât meclislerini görüyoruz. Meselâ, vilâyet veya eyalet meclisleri - bunların doğrudan doğruya veya bilvasıta seçilmeleri ehemmiyeti haiz değildir - siyasî meclisleri seçerek tabii, normal mutavassıt heyet rolünü ofa edebilirler. Bugünkü âyan meclisimizin teşkilinde esas olan aşağı yukarı bu fikirdir. Lâkin bu haltarzının büyük Avrupa Devletlerinin yapısı için en uygun bir haltarzi olduğundan bizi şüpheyeye düşüren şey, ülke taksimatının ehemmiyetini gittikçe kaybetmekte olmasıdır. Komün, vilâyet, eyalet gibi her çevre hususî çehresine, yaşayış tarzlarına, örf ve âdetine, hususî menfaatlerine sâhip bulunduğu müddetçe idareleriyle mükellef meclisler siyasî hayatın esaslı çarkları idi. Halk kütleleri üzerinde müessir fikir ve temayüller onlarda toplanmakta idi. Fakat bugün, her birimizi oturduğumuz ülke köşesine bağlayan rabıta son derecede zayıftır ve pek çok kolaylıkla bozulabilmektedir. Bugün burada isek, yarın başka bir yerdeyiz. Kendimizi herhangi bir eyalette öz yurdumuzda hissetmekteyiz veya, böyle bile olmasa, menşeyini topraktan alan hususî yakınlık duyguları tamamen tâlidir ve hayatımızda artık büyük bir tesir icra eylememektedir. Aynı yere bağlı kaldığımız halde de, düşünce ve endişelerimiz oturduğumuz idarî taksimat bölgesini kat kat aşar. Hattâ bizi doğrudan doğruya ihata eden hayat, alâkamızı en fazla çeken hayat değildir. Profesör, sanayici, mühendis, artist olarak, bana en doğrudan doğruya taallûk eden ve beni heyecanla çeken hâdiseler oturduğum komün veya vilâyette vukua gelen hâdiseler değildir. Hattâ bu hâdiselerden haberim olmadan da hayatımı pek âlâ yolunda sürüp gidebilirim. Bizi ifa edeceğimiz fonksiyona nazaran, daha ziyade alâkalandıran hususlar, ilmî heyetlerde cereyan eden, büyük ilmî istihsal merkezlerinde neşrolunan, söylenen şeylerdir. Fransanın veya yabancı memleketlerin büyük şehirlerindeki yenilikler ressam veya heykeltıraş için belediye işlerinden daha alâka uyandırıcıdır. Mesleki itibarile, ülkenin ve hattâ kürrei arzın her noktasına yayılmış sanayi ile ve ticarî teşebbüslerle münasebette bu-

lunan sanayici için de vaziyet aynıdır. Münhasıran ülke esasına dayanan grupların zayıflaması önüne geçilmez bir vakiadır. Bu itibarla, bu grupların idaresini eline alan meclisler memleketin umumî hayatını teksif ve ifade edebilecek halde değildir. Çünkü bu hayatın dağılma ve teşkilatlanma tarzı, umumiyetle mülki taksimata uymamaktadır. Bu sebepten dolayıdır ki, mahallî meclisler itibarlarını gaybediyor, onlarda yer almak şerefine daha az rağbet gösteriliyor ve müteşebbis ve değerli kimseler kendilerine başka faaliyet sahaları arıyorlar. Çünkü, söylediğimiz gibi, bu meclisler gözden düşmüş organlardır. Böyle bir temele dayanan siyasî bir meclis cemiyet yapısını, muhtelif içtimai kuvvet ve fonksiyonlar arasındaki hakiki münasebeti ancak pek noksan surette ifade edebilir.

Bilâkis, iş bölümü geliştikçe meslekî hayat daha ziyade artan bir ehemmiyet kazandığına göre, siyasî hayatımızın temelini de onun kuraçığına inanmak yerinde olur. Meslekî heyetlerin hakiki intihap heyetleri olduğu, çünkü bizi birbirimize bağlayan rabitaların coğrafi münasebetlerden ziyade içinde bulunduğumuz meslekten doğduğu, siyasî yapının kendiliğinden kurulan bu grupları aksettirmesinin tabii olduğu fikri daha şimdiden ortaya çıkmış bulunmaktadır. Farzediniz ki korporasyonlar arz ettiğimiz plân mucibince, yeniden veya tekrar kurulmuştur ve her birinin başında onu sevk ve iç hayatını idare ile mükellef bir meclis vardır. Bu çeşitli meclisler, ülke gruplarının ancak zayıf surette ifa edebildikleri mutavassıt intihap heyetleri rolünü pek mükemmel şekilde ifaya muktedir değil midirler? Meslekî hayat intikasız bir hayattır. Korporasyonlar ve organları daima faaliyet halindedir, binaenaleyh onlardan çıkacak hükümet meclisleri cemiyetinin bütünü (?), (?) ile asla temaslarını kaybetmez, kendi başlarına kalmak, halkın derin tabakalarında vuku bulabilecek değişiklikleri kâfi derecede vaktinde ve kâfi derecede kuvvetle duymamak tehlikesine maruz bulunmazlar, istiklâllerini, cemiytle irtibatları ksilmeksizin, temin edebilirler.

Esasen böyle bir kombinezonun, kayda değer iki nevi faydası vardır: Umumî rey (suffrage universel) usulü, bugün tatbik edildiği şekli ile, külliye salâhiyetsiz bir usul olarak çok kere muahaze edilmektedir. Bir mebusun kendisine arzolunan sayısız meseleleri vukufla halle muktedir bulunmadığı, haklı olarak, söyleniyor. Lâkin mebusun salâhiyetsizliği, onu seçenin salâhiyetsizliğinin neticesinden başka bir şey değildir ve asıl tehlikeli salâhiyetsizlik müntehibin salâhiyetsizliğidir. Çünkü mebus bir vekildir, bu sıfatla temsil ettiği kimselerin düşüncesini ifade ile mükellef olduğu cihetle aynı meseleleri düşünmesi ve bu itibarla kendisinde aynı umumî salâhiyetleri görmesi gerekir. Filhal, reyine vaki her müracaatte, müntehip teşriî meclislerde bahis mevzuu olabilecek bütün hayati meselelere iştirak etmek-

tedir ve zâten intihap bu şekilde müdafaa edilen bütün ferdi kanaatlerin tadat ve tesbitinden ibarettir. Bu kanaatlerin vuzuhlandırılmış olamayacaklarını belirtmeğe lüzum var mı? Halbuki intihaplar korporatif temel üzerine kurulursa vaziyet aynı olamaz. Her mesleğin menfaatine taallük eden hususta her işçi salâhiyet sahibi olduğundan korporasyonun müşterek işlerini en iyi sevk ve idare edecek kimseleri seçmekte ehliyetsiz dğildir. Diğer taraftan, onların siyasî meclislere gönderecekleri murahhaslar orada hususî salâhiyetleri ile yer alacaklar ve, bu meclisler bilhassa muhtelif mesleklerin birbirile münasebetini tanzim edeceğinden, bu gibi meseleleri halle en müsait bir tarzda kurulmuş olacaklardır. Böylelikle canlı organizma içinde dimağ ne ise hükûmet içindeki meclisler de o olacak, yâni içtimaî vücudun bir kopyesini teşkil edecektir. Bütün canlı kuvvetler, bütün hayatî organlar, ehemmiyetlerine göre, orada temsil edilecek ve cemiyet, bu suretle teşkil olunan grupta varlığının ve birliğinin şuurunu bulacak, bu birlik birbirile böylece sıkı temas haline getirilen çeşitli meslekî gruplar mümessilleri arasında teessüs edecek münasebetlerin tabii bir neticesi olarak tecelli eyliyecektir.

Biraz vvel bahsettiğimiz kombinezonun ikinci faydasına gelince; her demokratik Devletin kuruluşu icabı olarak karşılaşılan bir zorluk varsa o da, fertlerin cemiyetin yegâne hareket ve tesire mâlik maddesini teşkil etmelerinden dolayı, Devletin, bir mânada, yalnız fertlerin eseri olmasına rağmen, ferdi hislerden tamamen başka şeyleri ifade mükellefiyetinde bulunmasıdır. Devletin hem fertlerden meydana gelmesi, hem de fertleri aşması lâzımdır. Rousseou'nun içinde bocalayıp kaldığı bu zıd kaziyeleri acaba nasıl telif etmeli? Fertler vasıtasile fertlerden ayrı varlık meydana getirmenin yegâne çaresi, onları münasebet haline sokmak ve devamlı surette bir araya toplamaktır. Ferdî hislere üstün hisler ancak cemiyet halinde birleşmiş fertler arasındaki tesir ve aksi tesirden çıkan hislerdir. Bu fikri siyasî teşkilâta tatbik edelim: Eğer fertler, Devleti veya Devleti tamamlayacak organları teşkil etmek üzere ayrı ayrı reylerini verir, her biri intihabını birbirinden ayrı olarak yaparsa, bu şekilde kullanılan reylerin şahsî ve hodgâmane düşünce ve endişelerden başka bir şeyden ilham almasına hemen hemen imkân yoktur. Böyle bile olmasa, şahsî ve hodgâmane hislerin galebe çalacağı ve bütün teşkilâtın fertçi bir hususiyetçiliğe dayanacağı şüpheden varestedir. Lâkin bu intihabın kollektif bir yoğurulup hazırlanma neticesinde yapıldığını farz edersek alacağı karakter başka olur. Zira, insanlar birlikte düşündükleri takdirde düşünce kısmen camianın eseridir. Camia insanlar üzerinde tesir icra eder, ve bütün otoritesi ile baskı yapar, hodgâmane istekleri frenler, ruh ve dimağları kollektif bir istikamete çevirir. O halde reylerin

fertlerden başka bir şeyi ifade etmesi ve daha esasında, kollektif bir zihniyetle verilmesi için, birinci kademedeki intihap heyetinin sadece bu istisnai hal ve vaziyet gözönünde tutularak bir araya gelmiş olan, birbirini tanımıyan, fikir ve kanaatlerinin teşekkülünde birbirine yardımcı dokunmamış bulunan ve sadece rey sandığı önünden birbirini takiben geçecek olan fertlerden teşekkül etmemesi lâzım gelir. Bilâkis, intihap heyetinin teşkilâtı, mütecanis, daimî olması, biran için, bir intihap günü için kurulmaması icap eder. Ancak böyle olursa, her ferdi fikir ve kanaat, bir camia içinde meydana geldiği cihetle, kollektif bir karakter taşır. Korporasyonların bu emelin gerçekleşmesine imkân bahşeyliyeceği aşîkârdır. Çünkü korporasyon âzası daima ve sıkı surette münasebtedirler. Hisleri birlikte teşekkül ve camiaı ifade eder.

Siyasî hastalığımız ızdırabını çektiğimiz içtimai hastalığın aynıdır. Onun da sebebi Devletle cemiyetin diğer kısımları arasında yer alan tâli organların bulunmamasıdır. Bu organlar bize Devletin fertlere zulmetmesini men için lüzumlu görünmüştü. Şimdi de görüyoruz ki aynı organlar fertlerin Devleti ortadan kaldırmasına mâni olmak için lüzumludur. Bu organlar karşılaşan iki kuvveti hem yekdiğerine bağlamakta, hem de serbestliğe kavuşturmaktadır. Bir çok defalar söylemiş olduğumuz üzere, iç teşkilâtın bulunmamasının ne derece tehlikeli olduğunu görüyoruz. İç teşkilâtın yokluğu derin bir sarsıntıya ve, tâbir caizse, bütün içtimai ve siyasî bünyemizin teleyyününe (ramollissement) delâlet eder. Eskiden fertleri çevreleyen ve böylece cemiyete iskelet hizmetini gören içtimai şekiller, yerlerini yenileri almadan, ya tamamen kaybolmuş veya kaybolmak üzere bulunuyor. Bu sebeple ortada seyyal bir fertler kütesinden başka bir şey kalmamıştır. Çünkü Devlet bile fertler tarafından yutulmuştur. Salâhiyetini muhafaza eden ve aynı otomatik intizam ile işlemeğe devam eden yalnız idare makinesidir. Bu halin tarihte misalleri yok değildir. Cemiyetler her teşekkül veya yenileşme devrinde mümasil safhadan geçer. Filhakika, nihayet her içtimai ve siyasî teşkilât sistemi, fertler arasında doğrudan doğruya mübadele edilen tesir ve aksi tesirlerden meydana gelmiştir. Binaenaleyh, bir sistem yavaş yavaş çürümekte iken yerine başka bir sistem konmaksızın zamanla silinip süpürüldüğü takdirde, içtimai hayatın, yeniden yoğurulup yapılmak üzere, âdeta geldiği ilk kaynağa, yâni fertlere çıkmasından başka yapabileceği bir şey yoktur. Çünkü ortada kalan yalnız fertlerdir ve cemiyet doğrudan doğruya onlar vasıtasıyla işlemektedir. Kaybolmuş veya henüz teşekkül etmemiş organlara ait fonksiyonları yaygın bir tarzda ifa eden onlardır. Henüz ortada bulunmayan organların yerlerini kendiliklerinden tutan onlardır. İşte içinde bulunduğumuz vaziyet budur. Bu vaziyet devâsız olmamakla ve hattâ

tekâmülümüzün zarurî bir safhası telâki edilmesi mümkün bulunmakla beraber, taşıdığı tehlike inkâr olunamaz. Bu kadar kararsız bir madde-den yapılmış bir cemiyet en küçük bir sarsıntı ile dağılmak tehlikesine maruzdur. Onu iç veya dış darbelere karşı hiç bir şey koruyamaz.

Meselâ, kanuna hürmeti, reylerimizle kanunların yapılmasına iştiraki veya daha umumî surette, âmme hayatına iştiraki bize emreden vazifeler gibi muhtelif yurttaşlık vazifelerinin nasıl bir zihniyetle anlaşılması, tatbik ve talim olunması lâzım geldiğini izah edebilmek için bütün bu mü-lâhazalar zarurî idi.

Bir demokraside kanunlara hürmetin kanunun vatandaşların iradesini ifade etmesinden ileri geldiği ekseriya söylenir. Kanunlara boyun eğmeğe mecburuz, zira onları biz istemiş bulunuyoruz, denir. Fakat kanun saygısını izah maksadile gösterilen sebep ekalliyet için nasıl olur da bir kıymet ifade edebilir? Halbuki kanuna hürmet vazifesine riayetkârlık göstermeğe en ziyade muhtaç olan ekelliyettir. Hem fazla olarak gördük ki, gerek bilvasıta ve gerek doğrudan doğruya muayyen bir kanunu isteyenlerin adedi, memleketin ancak pek cüzî bir kısmını temsil etmektedir. Fakat bu hesaplar üstünde durmaksızın söylemek lâzımdır ki kanunlara gösterilmesi gereken hürmetin bu tarzda izahı, o hürmet duygusunu aşılamağa en az müsait olan bir tarzdır. Bir kanunu istemiş olmak o kanunu benim için neden hürmete şayan kılsın? İrademin yaptığını yine iradem bozulabilir. Esas itibarile mütehavvil olan irade, sâbit hiç bir şeye temel vazifesi göremez. Kanuniliğin (légalité) kudsiyeti hakkındaki itikadın vicdanlarımızda çok az kökleşmiş olmasından, kanunilikten çıkmağa her an hazır bulunmamızdan dolayı bazan hayrete düşülmektedir. Sadece muayyen bir miktar ferdî iradelerin kararı üzerine bugünden yarına başka bir kanunî nizam ile değiştirilebilecek olan bir kanunî nizam hakkında nasıl olur da kudsilik itikadı beslenebilir? Hak olması istenmediği andan itibaren hak olmaktan çıkan bir hakka nasıl hürmet edilebilir.

Kanun saygısını muhakkak kabul ettirecek olan, kanunun hal ve hâdiseler arasındaki tabii münasebetleri iyice ifade etmesidir. Bilhassa bir demokraside, fertler kanuna ancak onu hürmete değer gördükleri nisbette saygı gösterirler. Kanuna, kendimiz istediğimizden dolayı değil, şu kadar rey tarafından istendiği cihetle iyi olduğundan, yâni vakıaların mahiyetine uygun bulunduğundan, ne olmak icap ediyorsa o olduğundan, ona itimat beslediğimizden dolayı boyun eğeriz. Ona karşı beslediğimiz bu itimat da onu yapmakla vazifelendirilmiş organların bize ilham edeceği itimada bağlıdır. Şu halde ehemmiyetli olan cihet, kanunun yapılış tarzı, onu yapmak fonksiyonunu haiz kimselerin salâhiyeti, bu fonksiyonun ifasını mümkün kılmağa mahsus hususî teşkilâtın mahiyetidir. Kanun

saygısı kanun koyucunun kıymetine, siyasi sistemin değerine tâbidir. Demokrasinin bu bakımdan arzylediği hususiyet şudur ki, hükûmeti elinde tutanlarla yurttaşlar arasındaki temas ve irtibat sayesinde hükûmeti elinde tutanların rollerini ifa ediş tarzı hakkında hüküm vermek vaziyetinde bulunan yurttaşlar itimatlarını veya itimatsızlıklarını daha tam bir bilgi ile izhar edebilirler. Kanunun kanun koyucu tarafından beyan ve ısdar edildiği nisbette saygımıza hak kazandığı fikri kadar yanlış bir fikir olmaz. Bu hususta gözönünde bulundurulması lâzım gelen daha bir çok şeyler vardır.

Rey vermek vazifesine gelince; burada rey vermek vazifesinin gayri muayyen bir istikbalde, bizim cemiyetimizden daha iyi teşkilâtlanmış bir cemiyette ne olabileceğini tetkik edecek değilim. Rey vazifesinin ehemmiyetini kaybetmesi mümkündür. (Il est bien possible qu'il y aura un moment où les désignations nécessaires pour contrôler les organes politiques se fassent comme d'elles-mêmes, sous la pression de l'opinion, sans qu'il ya ait à proprement parler de consultations définies. Selon nous il n'est pas exclu de penser à (?) ce que peuvent devenir ces consciences (consultations?) Fakat bugün vaziyet tamamen başkadır. Bu vaziyetin anormal tarafını gösterdik. Bu anormallikten dolayı tamamen hususî vazifeler doğurmaktadır. Cemiyetin bütün yükü fertler kütlesi üzerine yükleniyor. Cemiyet başka mesnedden mahrumdur. Mademki işleyen mevcut organlar (?), (?), fertler mümessillerini seçmek iktidarına sahiptirler.

Şu halde her vatandaşın, bir nevi Devlet adamı haline istihale etmekte hakkı vardır. Meslekî meşguliyetlerimize bağlanıp kalamayız, çünkü, şimdiki halde, âmme hayatı, ferdi kuvvetlerden başka faal unsura mâlik değildir. Fertlere düşen bu vazifeyi tâyin eden yalnız onu zarurî kılan sebeplerdir. Bu vazife, katlanmamız değil, nihayet vermemiz lâzım gelen taazzuvsuz, nizamsız (anomique) bir halin mahsulü bulunuyor. Bir çok hallerde (?) olan bu hakları ve bu imtiyazları kıskançlıkla muhafazaya gayret edecek yerde, onları muvakkaten zarurî kılan hastalığı tedavi etmek lâzımdır. Diğer bir tâbirle, birinci vazifemiz, ferdin oynamağa elverişli olmadığı bir rolden her gün biraz daha vaz geçmektir. Binaenaleyh, teşekkül ettikçe ferdi Devletin ve Devleti ferdin baskısından kurtaracak ve ferdi elverişli olmadığı bir işten her gün biraz daha fazla uzaklaştıracak tâli organların kurulması siyasi gayretlerimizin mevzuu olmaktadır.

Emile DURKHEIM

Tercüme eden:

Prof. Dr. Hüseyin Nail KUBALI